

КОМУНІКАЦІЯ

№2 • 2012

«Передумовою серйозного мислення ми мусимо визнати етику дискурсу чи етику відповідальності у сенсі потенційно обмеженої спільноти, аргументуючи, що охоплює (існуючі поміж них) суперечності.»

Карл-Отто Апель

«Відповідальність - це комунікативне поняття, в якому переадресуються мовні та реальні стосунки особи. Відповідальним є кожен, хто вступає в ситуацію «промови та відповіді.»

Манфред Рідель

«Ми можемо розрізняти щонайменше дві форми комунікації (мови): комунікативну дію (взаємодію) з одного боку та дискурс - з іншого.»

Юрген Хабермас

«Комунікація вільних екзистенцій вимагає уникнення будь-яких усталених масштабів.»

Карл Ясперс

«Справжнє життя не можна зрозуміти як ізольовано існуюче переживання у сфері уособленого Я, адже воно ґрунтується на взаємозв'язку двох принципово рівноправних і, разом з тими, сильних реальностей, а саме - Я і Ми, і це є взаємопов'язаним процесом: коли Ми зустрічає Я, то і Я зустрічає Ми як якесь певне Ми.»

Отто Фрідріх Больнов

«Общество состоит не из индивидов, а из совокупности отношений, в которых эти индивиды находятся друг к другу.»

Ігор Кон

«Безперечно, комунікація відбувається лише через постійне структурне сполучення з системами свідомості, але безперервний процес відтворення комунікації через комунікацію (автопогізіс) специфікує сам себе і вписується до своєї мережі, а психічні системи здійснюють це через смисл.»

Ніклас Луман

РЕДКОЛЕГІЯ

Авксентьев Юрій, кандидат економічних наук, заступник керівника Секретаріату Кабінету Міністрів України

Бакіров Віль, доктор соціологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України та Національної академії педагогічних наук України, ректор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Грицяк Ігор, завідувач кафедри європейської інтеграції Національної академії державного управління при Президентові України

Дніпренко Наталія, кандидат наук з державного управління, головний редактор журналу

Жугай Наталія, консультант Програми сприяння парламенту II з питань зв'язків уряду з громадськістю

Корнеєв Віталій, кандидат філологічних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка

Култаєва Марія, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Мотренко Тимофій, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України

Почепцов Георгій, доктор філологічних наук, професор Національної академії державного управління при Президентові України

Правденко Сергій, ректор Укртелерадіопресінституту

Різун Володимир, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка

Смелкова Зінаїда, доктор педагогічних наук, професор кафедри риторики та культури мови Московського педагогічного державного університету

Толстоухов Анатолій, доктор філософських наук, академік Національної академії педагогічних наук України, шеф-редактор

Широков Володимир, доктор технічних наук, кандидат фізико-математичних наук, член-кореспондент НАН України, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

Збірка видається відповідно до Угоди про співпрацю між Секретаріатом Кабінету Міністрів України та Університетом штату Огайо – виконавцем проекту Агентства США з міжнародного розвитку «Програма сприяння парламенту II» від 29.08.2010.

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

**Програма
сприяння
Парламенту II**
Програма розвитку законотворчої політики

Збірку видано за підтримки Місії USAID в Україні, Молдові та Білорусі відповідно до умов угоди № AID 121-A-00-03-00008 (Програма сприяння парламенту II: Програма розвитку законотворчої політики).

Думки і твердження, висловлені в публікаціях, відображають особисту позицію авторів і можуть не збігатись з позицією USAID, ПСП II, Університету штату Огайо та редакції.

Електронна версія видання розміщена на сайтах: ПСП II rfr.org.ua, «Громадянське суспільство і влада» civic.ktmu.gov.ua та Урядового контактного центру www.ukc.gov.ua.

Поштова адреса: 01021
м. Київ, вул. Інститутська, 7

Телефон: 044 256-62-83 (84)

Електронна адреса:
Publicdc@scg.gov.ua

ВІД РЕДАКТОРА

Інформаційна епоха відкриває перед людством нові горизонти, проблеми та винаходи. Комунікація та медіа в даному випадку виступають «екзистенційними категоріями», коли кожний член суспільства незалежно від бажання стає частиною глобального процесу обміну інформацією. Але, на жаль, не всі розуміють важливість осмислення комунікативних процесів при розбудові демократичної держави.

Питання полягає в тому, чи стане людина «гвинтиком системи» або режисером, який, знаючи закони комунікації, творить новий світ. Відповідь очевидна. Сусідня Польща розпочинала сучасний етап розвитку демократії з дискусії науковців, політиків та громадськості і тільки потім перейшла до практичних втілень. Україна йде своїм шляхом. Проте ніколи не пізно осмислити те, що ми робимо щодня.

Різні думки, різні підходи, але одна мета. Ми шукаємо кращий шлях для процвітання нашого суспільства. Ми пропонуємо свідомий розвиток комунікації як філософсько-практичної бази для розвитку демократії та громадянського суспільства в нашій країні. З нами науковці з різних галузей науки — державні службовці, політологи, філософи, соціологи, психологи, лінгвісти, журналісти, мистецтвознавці, громадські діячі та інші.

Ми проголошуємо *міждисциплінарний полілог*.

Наукова громадськість на шляху досягнення консенсусу формує нове знання, важливе для всіх громадян України. Збірка «Комунікація», а також дискусії, що проходять навколо неї між вченими та практикаками, є форпостом захисту демократії в нашій державі.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ	Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) <i>Володимир Різун</i>	8
	Дискурсивні практики як умова ефективної соціальної комунікації <i>Марина Шульга</i>	19
	Право людини на інформацію як базова ознака комунікативних стосунків в інформаційному суспільстві <i>Ольга Сусська</i>	30
КОМУНІКАЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ	Комунікація в органах влади: проблеми, причини і наслідки <i>Георгій Почепцов, Наталія Дніпренко</i>	42
	Система державно-громадського управління суспільством як продукт процесу демократизації державного управління <i>Володимир Бех, Олександр Рябека</i>	52
МЕДІА	Медиологія розрива: три парадокса дисконунікації <i>Лидія Стародубцева</i>	59
	Кіно від самих своїх початків тяжіло до мас-медіа <i>Сергій Тримбач</i>	72
КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ	Політична сила соціальних медіа: технології, публічна сфера і політичні зміни <i>Огляд статті Клея Ширкі</i>	79
	Приклади комунікативних технологій <i>Наталія Дніпренко</i>	86
ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД	Проект «Sleeping Beauties» <i>Венсан Біто</i>	94

ПАРТНЕРИ

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Український інститут підвищення кваліфікації працівників телебачення, радіомовлення і преси
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі та будь-якими засобами – без посилання на видання.

За достовірність фактів, дат, назв та точність цитування відповідають автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

© Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2012

ISBN 978-966-2141-99-3

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНЖЕНЕРНЕ ВЧЕННЯ, АБО СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ІНЖИНІРИНГУ (СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ)

Володимир РІЗУН

Спілкування як явище завжди виступало й виступає знаряддям, способом, формою різних процесів, поведінки, що вивчаються багатьма науками. Соціальні комунікації – це не наука, це вид соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо.

Про автора:

Різун Володимир Володимирович, професор, доктор філологічних наук, директор Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка

Явище комунікації є об'єктом вивчення багатьох наук – філології, соціології, психології, філософії, політології та ін. Ніхто не сподівається, що з виникненням галузі науки «соціальні комунікації» цей об'єкт мирно перейде з лона тих наук до нової наукової галузі. Спілкування як явище завжди виступало й виступає знаряддям, способом, формою різних процесів, поведінки, що вивчаються багатьма науками. Так, форми, види і зміст спілкування в різних соціальних групах, безперечно, будуть цікавити соціологів, оскільки комунікація тут може виступати соціальним маркером як для конкретної людини, так і для групи чи соціуму в цілому. А вивчення механізмів мовлення у психолінгвістиці не може не охопити й вивчення процесу спілкування, адже воно є природним середовищем для мовлення. Простий огляд літератури в електронному каталозі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за пошуковими словами «комунікація» та «спілкування» дає перелік близько тисячі джерел, серед яких дисертації, монографії, навчальні посібники з різних галузей наукового знання. Проте це не є підставою вважати, що ко-

Ключові слова:

соціальна комунікація, соціальна інженерія, соціальне матеріалознавство, технології, журналістика

мунікація як явище не є самодостатнім об'єктом дослідження. Проблема тут в іншому – в тому, що виділення цього об'єкта відбулося через різні науки, що й спричинює непорозуміння серед науковців: наука про комунікацію має право на самостійне життя чи знання про спілкування повинне належати якійсь науці? Україна пішла по шляху виділення окремої наукової галузі і створення метатеорії на основі знань інших наук. У російській науці соціальні комунікації знайшли місце в соціології культури (за УДК – універсальною десятковою класифікацією), а здобувачі наукових ступенів отримують ступінь кандидата або доктора соціології. Звуження питань комунікації до соціологічної проблематики, звичайно, невиправдане. Однак не варто перебільшувати й самодостатність науки про соціальні комунікації як самостійної галузі, оскільки де-факто ця наука залишиться дуже залежною від поняттєво-категоріального апарату соціології, психології, філології, філософії тощо. Їй важко буде формувати свою теорію через те, що основні комунікаційні категорії «комунікант» і «комунікат» у плані аналізу їхньої поведінки, функціонування все-таки належатимуть соціології і психології.

Питання наукової кваліфікації соціальних комунікацій у деяких моментах є принциповим. Факт, що в Росії соціальні комунікації стали частиною соціології культури, призвів до того, що при індексуванні наукових статей, авторефератів, монографій, дисертацій російські вчені кваліфікують соціальнокомунікаційні дослідження як соціологічні. Пропонований у російському варіанті індекс 316.77 «соціальна комунікація» входить до розділу «соціологія культури», а також «соціологія», що не зовсім відповідає логіці поділу наукових сфер в Україні та й логіці розподілу наукових знань взагалі. Більш логічним виглядало б присвоєння соціальним комунікаціям індексу, наприклад 315, що дало б можливість на рівних правах розглядати соціальні комунікації, як і соціологію, у групі 3 SOCIAL SCIENCES. STATISTICS. POLITICS. ECONOMICS. TRADE. LAW. GOVERNMENT. MILITARY AFFAIRS. WELFARE. INSURANCE. EDUCATION. FOLKLORE.

У чому ж самотність соціальних комунікацій як вчення? В тому, що воно належить до сфери інженерних вчень. Різниця між інженерни-

СОЦІАЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ ЯК
НАУКА НАЛЕЖИТЬ
ДО СФЕРИ
ІНЖЕНЕРНИХ ВЧЕНЬ

БУДЬ-ЯКЕ
ІНЖЕНЕРНЕ
ВЧЕННЯ —
ЦЕ НАСАМПЕРЕД
ПИТАННЯ ПОШУКУ Й
РОЗРОБКИ НОВІТНІХ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ОРГАНІЗАЦІЯ
СПРАВИ НА ОСНОВІ
ТЕХНОЛОГІЙ

соціальна інженерія

ми вченнями і наукою полягає в тому, що наука передбачає продуктивну діяльність людини, спрямовану на отримання знань, якими людство ніколи раніше не володіло, а інженерні вчення – репродуктивну діяльність, тобто використання тих знань, які людству вже відомі (наприклад, для проектування будинків, морських суден, приладів тощо). Тобто інженерні вчення завжди технологічно спрямовані. Соціальні комунікації – це не наука, це вид соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії тощо (не соціальний інжиніринг є складовою соціальних комунікацій [4, 3], а принципово – соціальні комунікації є видом соціального інжинірингу). У цьому випадку цілком зрозумілим та природним є використання даних наук, які досліджують спілкування в контексті психологічної, соціологічної чи іншої проблематики.

Статус інженерного вчення не принижує соціальні комунікації, але однозначно надає їм статусу ремесла, професійної діяльності, фахівці якої виступають у ролі комунікаційних технологів (комунтехнологів), соціальних інженерів.

Таким чином, вчення про соціальні комунікації належить до таких вчень, як радіотехніка, кораблебудування, машинознавство тощо, які на пострадянському просторі мають статус технічних наук. Проте не будемо доводити цієї тези, оскільки соціальна інженерія в нас не розглядається як технічна наука, яка зводиться поки що переважно до проектування пристроїв. Цілком очікуваним є той факт, що соціальна інженерія займе гідне місце серед технічних наук, які складатимуться з соціально-технічних та матеріально-технічних наук.

Такий розвиток подій, однак, змушує нас дивитися на соціальні комунікації через призму технологічного вчення. У той же час архіважливим питанням для побудови технологічних систем, ініціювання соціально-технологічних процесів є питання матеріалознавче, яке в соціальній сфері складається зі знання про людину (люднознавство на базі психології, психофізіології та інших суміжних наук) та знання про соціальні структури, соціальні інститути і соціум у цілому (суспільствознавство на базі соціології, історії, політології, бібліотекознавства, архівоз-

навства тощо) та знання про засоби, наприклад, текстознавство, документознавство, книгознавство. Соціальне матеріалознавство є невід'ємним атрибутом знання про соціальні комунікації.

Підхід до соціальних комунікацій як інженерного вчення має принципове значення для розуміння організації соціальнокомунікаційної справи, підготовки кадрів, а також проведення досліджень у цій сфері. Повертаючись до питання про індексацію наукових текстів у галузі соціальних комунікацій, цілком логічно було б скористатися загальним розділом УДК 007 (Activity and organizing. Information. Communication and control the orgyenerally (cybernetics). 'Humanen gineering', який цілком підходить до соціальних комунікацій та до наукових спеціальностей цієї нової наукової галузі.

У розділі 007 є досить важливі елементи опису для соціальних комунікацій як інженерного вчення.

Тому для України цілком логічним буде індексування соціальнокомунікаційних розробок як 007 з уточнювальними індексами, наприклад: 007 : 304 : 070 (преса)

007 : 304 : 659 (реклама, інформаційна робота, зв'язки з громадськістю)

007 : 304 : 659.1 (реклама)

007 : 304 : 659.3 (масова комунікація, інформування, висвітлення суспільних тем)

007 : 304 : 659.4 (зв'язки з громадськістю).

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ РОЗРОБКИ НАСАМПЕРЕД НА НОВИХ МЕТОДАХ, МЕТОДИКАХ, ТЕХНІКАХ, ТЕХНОЛОГІЯХ СОЦІАЛЬНОГО КОМУНІКУВАННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД СОЦІАЛЬНИХ УМОВ, СОЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ, СОЦІАЛЬНИХ СТРУКТУР

*соціальне
матеріалознавство*

Поняття про соціальнокомунікаційні технології

Технології є невід'ємною частиною культури народу, національної політики, оскільки держава тоді сильна, коли вона володіє технологіями і дбає про їхній розвиток.

Технології – це найвища форма прояву культури народу, це культура мислення, праці, слова, дії; технологія – це науково виважений, вироблений поколіннями практиків-спеціалістів і учених спосіб думання.

Однією з важливих ознак менталітету будь-якої нації є її соціально-психологічна здатність до високої організації мислення й праці, тобто

ТЕХНОЛОГІЯМИ
НАЗИВАЮТЬСЯ
СПОСОБИ, ПРИЙОМИ,
МЕТОДИ, ПРОЦЕСИ,
ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ
РІЗНИХ ВИДІВ
ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИ
І СУСПІЛЬСТВА,
ТЕОРЕТИЧНІ ЗНАННЯ
ПРО ЦІ СПОСОБИ І
МЕТОДИ ТОЩО

здатність, у кращому розумінні цього слова, до технократичності думки й дії.

Будь-які людські технології є, безумовно, соціально-культурним, національно-історичним явищем. По суті, будь-яка людська технологія є соціальною. Розвиток її надто залежить від соціально-історичних передумов, зумовлений реальною соціально-політичною ситуацією, в якій перебуває нація. Якщо говорити, наприклад, про історію технологій – це говорити про історію діяльності народу, історію науково обґрунтованих поглядів на організацію різних видів діяльності, історію способів, прийомів, засобів життєдіяльності народу.

З часом будь-які процеси зазнають змін. Причиною їх є виникнення нових способів і прийомів організації виробничих процесів, таких способів і прийомів, які з погляду фахівців стали більш досконалішими та ефективними на основі меншої витрати часу, меншого фізичного навантаження на людину під час роботи, більшої доцільності в застосуванні. Глибинним, філософським критерієм доцільності є те, чи відповідає організація даного виробничого процесу соціально-біологічним умовам життєдіяльності людини, чи не суперечить виконувана людиною дія її людській, соціобіологічній сутності. Наприклад, той факт, що людина для зведення свого житла має збирати будівельний матеріал, є природним, як і для будь-якої істоти, інстинктивно закладеним у самій людині. Цей соціологізований інстинкт ліг в основу розвитку, зрештою, великих будівельних індустрій. Але якщо людина для зведення житла повинна вручну розробляти величезні каменоломні і, як мурашка, тягнути кам'яні брили для свого дому, людина вступає в конфлікт як зі своєю внутрішньою, так і навколишньою природою, оскільки під тягарем великого каменя губиться смисл буття людини: не камінь для людини, а людина для каменя! Людина виступає або лише знаряддям добування каміння, або психічно й фізично спустошеною істотою через непідсильну їй працю, для якої мета побудувати дім стає майже нереальною, оскільки більшу частину свого життя їй треба присвятити добуванню каменю.

У цій поетичній, образній формі вираження природної сутності людського буття захована велика сила технологічного прогнозу й розвитку:

технологічно перспективними завжди є ті виробничі процеси, які явно або приховано конфліктують з природою людини.

Комунікаційні технології в суспільстві як соціологізовані способи і процеси передачі відомостей, знань, на відміну від природних, є певним чином громіздкими, уповільненими процесами через низький рівень автоматизації, диспропорцію між здатністю вводити і виводити інформацію, неспроможність оперативно переробляти і видавати великі інформаційні масиви, фіксувати їх на паперових чи інших носіях. Відкритість і свідомо регульованість комунікаційних процесів у суспільстві, з одного боку, є позитивним фактом, бо дозволяє робити селекцію фактів, визначати канали їх поширення тощо, тим більше, що комунікаційні потоки в певному соціумі завжди суспільно регульовані, і в цьому полягає сам механізм розвитку й існування соціальних комунікаційних систем, де різні суспільні інститути – від особи до певного соціального колективу – впливають на формування потоків передачі даних. А з іншого боку, є негативним явищем, оскільки стороннє втручання в сокроренне комунікаційних процесів не завжди є коректним, буває надто суб'єктивним.

Будь-яка технологія передбачає предмет праці (предмет технологічного впливу, технологічний об'єкт), засоби праці (технологічні засоби), носія технологічних функцій (працівника, колективу тощо), рівень технологічного розвитку суспільства. Вона має безпосередній вияв у структурі виробничого процесу (технологічному процесі).

Таким чином, будь-яка технологія передбачає наявність певної технологічної системи у вигляді теоретичних або фізичних моделей. Сфера соціального комунікування передбачає таку модель організації праці, в основі якої лежить поняття про суспільну комунікаційну систему (СКС). СКС називається технологічна система, яка складається з певної соціальної структури як носія функцій комуніканта, об'єкта (суб'єкта) впливу – комуніката та засобів впливу (медіа тощо).

Для технологічних систем важливою є технологічна культура. У нашому випадку для СКС – це комунікаційна культура, зокрема медіакультура суспільства, що передбачає, зокрема, медіаосвіту (медіапросвіту).

*соціобіологічна
сутність*

*регульованість
комунікаційних
процесів у суспільстві*

Журналістика в системі соціальних комунікацій

Журналістика як творчо-виробнича сфера в системі соціальних комунікацій посідає чи не найголовніше місце. Це пов'язано з тим, що журналістські інституції щоденно й щохвилинно продукують та поширюють через медіа великі обсяги відомостей. Ці інституції виступають так званими масово-інформаційними виробниками. Без сумніву, журналістська справа в контексті суспільної комунікації належить до соціальної інженерії, оскільки виробництво масового продукту хоч і носить саме по собі творчо-авторський характер (у ролі автора може виступати і цілий колектив), пов'язане перш за все з продукуванням творів, однак журналістський твір завжди включений у комунікаційну систему: він розрахований на споживання медіааудиторією, чинить на неї вплив, цей вплив має планований характер якщо не на рівні автора, то обов'язково на рівні медійного топменеджменту або інших суспільних служб, організацій, які відповідають за діяльність мас-медіа.

Медіавиробництво «працює» на рівні масового спілкування. Чи то виражаючи інтереси певних соціальних груп, суспільства в цілому, чи то будучи виразником поглядів самої «четвертої влади», журналістика завжди виходить за межі «свого професійного соціуму» і працює для всіх, для громади, створюючи тим самим певне соціальне поле для людей, таке соціальне поле, в якому кожен приймає ті рішення, які обумовлює це соціальне поле.

Представники медіакомунікації як виду соціального спілкування мають бути тим соціальнокомунікаційним інститутом, який у суспільній комунікаційній системі виконує роль виробника продукту «на замовлення», тобто йти від інтересів медіааудиторії і пропонувати той продукт, що задовольняє її. У той же час соціальні комунікації передбачають участь таких споживачів медіапродукту, які у свою чергу є активними суб'єктами споживання, а не пасивними об'єктами «зливу інформації». Громада, як споживач медіапродукту, має у свою чергу бути організованою, структурованою, повинна стати громадянським суспільством, здатним виражати і відстоювати свої запити до медіа.

*соціальне
комунікування*

*журналістика
в соціальних
комунікаціях*

Чи не зміниться роль журналістики в суспільстві через це, чи залишаться медіа засобами масової інформації? Питання не просте. Безперечно, журналістика розвинутого громадянського суспільства відрізняється від журналістики тоталітарного режиму, де масове спілкування є основним середовищем журналістики. Проте не варто себе втішати тим, що в громадянському суспільстві раз і назавжди буде покінчено з «масовою природою» людини. Ніхто і ніколи цю природу не зможе відмінити. Масовий рівень спілкування інтегрується в спілкування персональне та колективне, стане тактичним засобом формування свідомого мікросоціуму чи групи особистостей. Тобто за призначенням та формою журналістика громадянського суспільства є особистісно чи соціально зорієнтована, але фактично вона почасти залишатиметься відточеною, вишуканою формою масифікування людини з метою включення її у конкретні свідомі соціальні групи. Ця ситуація породжена тим, що сам по собі соціальний інститут журналістики по суті не змінює своєї технології, свого виробництва і працює «на масу». Інакше, якщо журналістика зміниться зсередини, вона перестане бути журналістикою.

Отже, як підсумок, можна констатувати той факт, що в системі соціальних комунікацій журналістика набуває особливого статусу, принаймні вона переходить з відкритого масово-комунікаційного середовища до середовища формування особистісних структур, соціальних груп з «вмонтованим» у свою діяльність сильним компонентом масового спілкування.

Науки про соціальні комунікації

Чи може соціальна інженерія та інженерне вчення бути власне об'єктом вивчення й дослідження? Звичайно. Інженерне вчення як об'єкт вивчення лежить в освітній площині і є основою для підготовки кваліфікованих кадрів. Продукти соціальної інженерії та діяльність на застосування інженерних знань можуть у свою чергу ставати об'єктом дослідження і формувати науку про соціальну інженерію, яка досліджує поведінку, функціонування й саморозвиток інженерних

З ТОЧКИ ЗОРУ
СОЦІАЛЬНО-
КОМУНІКАЦІЙ-
НОГО ВЧЕННЯ
ЖУРНАЛІСТИКА
Є ПРОДУКТОМ
МАСОВО-
ІНФОРМАЦІЙНОГО
ВИРОБНИЦТВА, ЯКИЙ
ВИСТУПАЄ ЗАСОБОМ
СОЦІАЛЬНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ

В СУСПІЛЬНІЙ
КОМУНІКАЦІЙНІЙ
СИСТЕМІ МІНЯЄТЬСЯ
РОЛЬ МЕДІА І
ПЕРЕДБАЧАЄТЬСЯ
ВИСОКА
МЕДІАКУЛЬТУРА
СПОЖИВАЧІВ
ЖУРНАЛІСТСЬКИХ
МАТЕРІАЛІВ

СОЦІАЛЬНО-
РОЛЬОВА,
СОЦІАЛЬНО-ГРУПОВА
ЧИ ЗАГАЛЬНО-
СУСПІЛЬНА
(ГРОМАДЯНСЬКЕ
СУСПІЛЬСТВО)
АДРЕСНІСТЬ МЕДІА,
ЯКУ ПОРОДЖУЮТЬ
СОЦІАЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ,
ПЕРЕВОДИТЬ
СПІЛКУВАННЯ
З МАСОВОГО
РІВНЯ НА РІВЕНЬ
ОСОБИСТОСТІ ЧИ
КОЛЕКТИВУ

систем (пристроїв, засобів, кібернетичних систем тощо).

Соціальнокомунікаційні науки нині мають ще претензійну назву, бо поки що це аспекти соціально-інженерного вчення, яке використовує дані психології, соціології, філології, політології. Що ж може бути об'єктами дослідження в науці про соціальні комунікації?

По-перше, будь-який вид соціальної комунікації в цілому може підлягати дослідженню як з точки зору становлення цього виду (*історичний підхід* для вивчення становлення виду соціальної комунікації); з'ясування суспільної природи та форм існування соціальної комунікації й кожного її виду залежно від суспільно-політичних умов тощо (онтологічний підхід); дослідження функціонування компонентів, елементів, складників кожного виду соціальної комунікації та взаємозв'язків між ними (системний підхід); дослідження вияву того чи іншого виду соціальних комунікацій залежно від вибору конкретних суспільно-політичних умов серед наявних альтернативних умов, чинників (інформаційний підхід).

По-друге, можна виділити низку актуальних уже на сьогодні питань для соціальнокомунікаційних досліджень, наприклад: інституціалізація, морфологізація, ієрархізація громади як суб'єкта-комуніката соціальних комунікацій; формування суб'єктно-суб'єктного підходу в системі соціального комунікування; протидія та ризику в соціальній комунікації, а саме ризику, які спричинені пасивністю суб'єкта-комуніката; вивчення механізмів перетворення суб'єкта-комуніката на об'єкта; формування загальної, політичної, медійної культури у членів громади як способу боротьби з пасивністю громади. Так, формування виду соціальної комунікації в системі влада-громада передбачає активну роль громади, становлення громадянського суспільства.

Соціальнокомунікаційний підхід до явищ

Формування нової галузі науки, без сумніву, категорично поставило питання про новий методологічний підхід у науці в цілому. Ім'я цьому підходові визначено – соціальнокомунікаційний підхід, так як історики сповідують історичний підхід до явищ, біологи – біологічний, фізики –

фізичний, філософи – філософський. Одне й те саме явище, потрапляючи в лоно якоїсь науки, отримує підхід цієї науки до його дослідження. Так, слово у філології буде розглядатися з точки зору його будови, змісту, функції; у психології – з точки зору засобу впливу або вираження психічної діяльності; у соціології як маркер для розмежування соціальних ролей чи груп і т. д.

Важливим для нас, як переважно вчених-журналістикознавців, є розуміння зміни наукового середовища вивчення журналістських матеріалів. Філологічний підхід до журналістського тексту – це одна наукова парадигма опису тексту як об'єкта дослідження, соціальнокомунікаційний підхід – зовсім інша парадигма.

Переосмислення звичних явищ з точки зору соціальних комунікацій – це включення їх у систему інформаційної соціальної взаємодії: як журналістика впливає на соціум, як бібліотеки формують суспільство і т. д. Таким підходом ми зможемо відрізнити науку соціальні комунікації від інших наук – філологічних, історичних, педагогічних і т. д. Так, аналіз тематики видань поза дослідженням її залежно від сприймання в соціумі та поза вивченням впливу цієї тематики на соціум так і залишиться філологічним дослідженням, можливо, історико-філологічним. Соціальнокомунікаційний підхід до тематики видань передбачає не просто опис змісту цієї тематики, а дослідження функціонування її в соціумі, впливу на соціум, залежності від соціуму.

До соціальнокомунікаційної парадигми принципів дослідження явищ обов'язково входить:

- 1) вивчення явища в контексті суспільної взаємодії суб'єктів спілкування;
- 2) визначення функціонального статусу явища в цьому контексті взаємодії;
- 3) визначення залежності явища від мети, завдань і характеру суспільної взаємодії.

Соціальнокомунікаційний підхід у науці висуває вимогу щодо опису соціальнокомунікаційних методів досліджень. Безперечно, це мають бути, в першу чергу, загальнонаукові методи, пристосовані до умов нової наукової галузі. По-друге, це мають бути спеціальні методи, які базуються на розумінні соціальної взаємодії між суб'єктами спілкування. До таких спеціальних методів слід віднести інформаційний метод дослідження,

особливий статус журналістики

об'єкт дослідження науки про соціальні комунікації

онтологічний підхід

системний підхід

інформаційний підхід

становлення громадянського суспільства

який є не просто методом, а є особливим методологічним підходом до вивчення соціальних комунікацій.

-
1. *Ващенко І. В., Гиренко С. П.* Конфлікти великих соціальних груп: Навчальний посібник. – Харків: Бурун Книга, 2005.
 2. Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади: Навчальний посібник для державних службовців. – К.: ТОВ «Вістка», 2008.
 3. *Ольшанский Д. В.* Психология масс. – СПб: Питер, 2001.
 4. *Почепцов Г.* Соціальний інжиніринг: соціо- і психотехніки управління великими масами людей. – К.: Альтерпрес, 2010.
 5. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації. – К.: ВЦ «Просвіта», 2008.
 6. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К., 1974.
 7. Церква і соціальна комунікація: Найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. – Львів, 2004.

ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Марина ШУЛЬГА

Комунікація як соціальна комунікація, як обмін знаковими повідомленнями, що несуть значущу інформацію, що відбувається між колективними соціальними суб'єктами різного роду і забезпечує розвиток суспільства як цілісної системи. Розглядається поняття дискурсу як явища, що виявляє продуктивну силу комунікації, робить її соціальною, такою, що дозволяє вирішувати назрілі суспільні проблеми, долати «настирливо повторювані теми», ставити під сумнів проблематичну претензію на значущість висловлювань.

Про автора: Шульга Марина Андріївна – кандидат філософських наук, доктор політичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 2007 році визнана кращим викладачем філософського факультету.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «комунікація» тлумачиться двояко. По-перше, як шляхи сполучення, засоби зв'язку. По-друге, – як обмін інформацією, спілкування [3, 562]. Словосполучення ж «соціальна комунікація» зазвичай пояснюють трояко. А саме: як передача інформації, ідей, емоцій у вигляді знаків, символів; як процес, що пов'язує частини соціальної системи одна з одною; як механізм, що дозволяє визначати поведінку іншої людини. Тобто прикметник «соціальна» вживається з іменником «комунікація», як він тлумачиться у другому випадку. Виникає питання, чому поряд з терміном «комунікація» у другому його розумінні прийнято вживати словосполучення «соціальна комунікація»? Лише для підкреслення того, що комунікація як обмін думками, ідеями, даними тощо є соціальним процесом, який відображає суспільну структуру та виконує в ній функцію зв'язку? Але ж міжособистісне спілкування вплетене в тканину соціальних відносин і фактично є нічим іншим як ще одним каналом передачі та засвоєння соціального досвіду, соціалізації особистості загалом. До того

Ключові слова:

соціальна комунікація, дискурс, комунікативна дія, аргументація

соціальна комунікація

СОЦІАЛЬНОЮ
МОЖЕ БУТИ ЛИШЕ
ТА КОМУНІКАЦІЯ,
ЯКА ЗАБЕЗПЕЧУЄ
РОЗВИТОК
СУСПІЛЬСТВА ЯК
ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ
ЗА РАХУНОК
ДОСЯГНЕННЯ
ТА ПІДТРИМКИ
СПІЛЬНОГО ПОГЛЯДУ
НА ЦІЛІ
ТА ЗАВДАННЯ ЦЬОГО
РОЗВИТКУ

повторювані теми

ж, чому прикметник «соціальна» не вживається з іменником «комунікація» в першому його вилученні – шляхи сполучення, засоби зв'язку? Соціальна природа останніх під сумнів не ставиться, чому ж сумніваються в соціальності передачі змісту від однієї свідомості до іншої за допомогою знаків? Ї спеціально наголошують, що така передача є саме соціальною комунікацією, а не просто комунікацією у другому розумінні цього терміну?

Напрошується висновок, що у словосполученні «соціальна комунікація» не стільки акцентується соціальна природа обміну між індивідами знаковими повідомленнями, які несуть деяку значущу інформацію, й не стільки наголошується на тому, що такий обмін може відбуватися між різного роду колективними соціальними суб'єктами (групами, спільнотами, громадами, організаціями тощо). Не випадково одним із принципів ефективної комунікації є принцип кооперації, згідно з яким комунікативний внесок на даному етапі діалогу має відповідати спільно прийнятій меті (напрямку) цього діалогу. Чи не є словосполучення «ефективна комунікація» і «соціальна комунікація» деякою мірою синонімічними? Лише в цьому випадку спілкування не є самодостатнім обміном інформацією, оціночними судженнями чи спонукою до певної дії чи реакції, а постає як інструмент вирішення нагальних проблем у суспільстві. В індивідуально-колективній свідомості ці проблеми постають у вигляді деяких «настирливо повторюваних тем» [Див.: 4, 59], зняття яких з порядку денного потребує перегляду основоположних принципів розвитку суспільства і держави. Перегляду, що не може не здійснюватися відкрито й спільними зусиллями, адже зазначені проблеми зачіпають інтереси всіх або переважної більшості членів суспільства.

Таким чином, можемо говорити, що прикметник «соціальна» у словосполученні «соціальна комунікація» не стільки фіксує приналежність комунікації соціуму, скільки вказує на здатність комунікації вирішувати складні (за термінологією державного менеджменту – погано структуровані) суспільні проблеми шляхом творення спільних вартостей і значень, вироблення спільного погляду на основоположні принципи розвитку

суспільства і держави, стратегію цього розвитку загалом. (За аналогією з тим, що управління є лише та діяльність, що має антиентропійний характер, можна стверджувати, що комунікацією є лише та діяльність, яка дозволяє стабілізувати соціальну систему та забезпечити її розвиток.)

Таке вироблення здійснюється за рахунок різного роду дискурсивних практик, за допомогою яких зіткнення різноманітних точок зору та інтересів соціальних суб'єктів перестає бути джерелом хаосу, а стає умовою розвитку, забезпечуючи коопероване спрямування зусиль членів суспільства на здолання «настирливо повторюваних тем». Можна стверджувати, що дискурсивні практики є своєрідним «інтегруючим ядром» соціальної комунікації, оскільки саме завдяки їм реалізує себе «продуктивна сила комунікації» (Юрген Габермас) та відбувається активне конструювання світу.

Цікаво, що етимологічно термін «дискурс» походить від латинського *discursus*, що буквально означає «біг у різних напрямках». І зараз дискурс прийнято осмислювати як складне комунікативне ціле, що поряд із текстом та мовленнєвою комунікацією включає і нелінгвістичні компоненти – установки, думки, знання, дослідницькі методи тощо, і характеризується не стільки лінійним розгортанням несуперечливих міркувань, скільки «круговими рухами», повторами та варіаціями теми. «Такий дискурс не просто віщання – виголошення безликої абсолютної істини, а практична реалізація інтенції на комунікацію, запрошення до діалогу, пошук рішення конфліктних ситуацій шляхом поваги іншої точки зору і гідності особистості» [10, 251].

Як такий, дискурс означає не лише ту чи іншу «тканину» речень, що виражені засобами тієї чи іншої мови, а й середовище, місце, де зустрічаються і впливають один на одного своїми мово-діями члени якогось мовного товариства. Відповідно вирізняються тематичні дискурси як тканина пропозицій з приводу тієї чи іншої теми; конфесійні дискурси, тобто сукупність пропозицій, що висловлюються членами якого-небудь конфесійного співтовариства про свій культ; професійні дискурси або пропозиції, висловлені тими чи іншими професійними співтовариствами з приводу специфіки предмета свого досліджен-

КОМУНІКАЦІЯ
НЕ МОЖЕ БУТИ
НЕСОЦІАЛЬНОЮ,
А ЛИШЕ –
АСОЦІАЛЬНОЮ,
ТАКОЮ, ЩО
ПЕРЕШКОДЖАЄ
РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОЇ
СИСТЕМИ, УТРУДНЮЄ
ЦЕЙ РОЗВИТОК,
ПРОВОКУЮЧИ
НЕСТАБІЛЬНІСТЬ І
БЕЗЛАД

дискурс

ПОНЯТТЯ ДИСКУРСУ
В НАЙШИРШОМУ
ЙОГО РОЗУМІННІ
ПОВ'ЯЗАНЕ З
ФУНДАМЕНТАЛЬНОЮ
УМОВОЮ
ВЕРБАЛЬНОГО І
ТОМУ ПРАКТИЧНОГО
СТРУКТУРУВАННЯ
РЕАЛЬНОСТІ (У
ТОМУ ЧИСЛІ І
ПОЛІТИЧНОЇ) ЧЕРЕЗ
КОМУНІКАТИВНУ
ВЗАЄМОДІЮ ЛЮДЕЙ

*Варіанти тлумачення
терміна "дискурс"*

ня; метадискурси – вся сукупність пропозицій, висловлених тим або іншим мислителем минулого про вже існуючий дискурс; дискурс влади як практику мово-дії якогось Центру, Авторитету чи Абсолюту [8, 24–25].

Французький дослідник П. Серіо наводить розгорнутий перелік значень терміна «дискурс» [5, 26–27]. По-перше, – еквівалент поняття «мовлення» в сосюрівському смислі, тобто будь-яке конкретне висловлювання. По-друге, – одиниця, яка за розміром перевищує фразу, висловлювання у глобальному смислі; те, що є предметом дослідження «граматики тексту», яка досліджує послідовність окремих висловлювань. По-третє, в межах теорії висловлювання або прагматики «дискурсом» називають вплив висловлювання на його одержувача і його внесок у «ситуацію висловлювання», що передбачає суб'єкта висловлювання, адресата, момент і певне місце висловлювання. По-четверте, за спеціалізації третього значення «дискурс» означає бесіду, що розглядається як основний тип висловлювання. По-п'яте, в Бенвеніста «дискурсом» називається мовлення, що присвоюється тим, хто говорить, на відміну від «оповіді», яка розгортається без експліцитного втручання суб'єкта висловлювання. По-шосте, протиставлення «мови» і «мовлення» як, з одного боку, системи мало диференційованих віртуальних значимостей і, з іншого, як диверсифікація на поверховому рівні, пов'язана з розмаїттям вживань, властивих мовним одиницям. Відповідно розрізняють дослідження елемента в «мові» і його дослідження в «мовленні», По-сьоме, термін «дискурс» часто вживається для позначення системи обмежень, які накладаються на необмежене число висловлювань в силу певної соціальної чи ідеологічної позиції. «Так, коли мова йде по «феміністський дискурс» чи про «адміністративний дискурс», розглядається не окремий частковий корпус, а певний тип висловлювання, який передбачається взагалі властивим феміністкам чи адміністрації» [5, 26]. По-восьме, – дискурс як висловлювання, що розглядається з точки зору дискурсивного механізму, що цим висловлюванням управляє. Погляд на текст з позиції його структурування в «мові» визначає даний текст як висловлювання, а лінгвістичне дослідження умов виробництва

тексту визначає його як «дискурс». «Поняття дискурсу відкриває важкий шлях між суто лінгвістичним підходом, який базується на визнаному забутті історії, і підходом, який розчиняє мову в ідеології» [5, 27].

Загалом же прийнято виокремлювати два основні підходи до тлумачення терміна «дискурс». Перший підхід є більш широким і визначає дискурс як фрагмент дійсності, що має часову протяжність, логіку розгортання або сюжет і є закінченим твором, сформованим з використанням певного смислового коду. «Завдання аналізу тут полягає в тому, щоб досягнути цю внутрішню логіку явища і виявити способи, прийоми, завдяки яким сюжет конструюється і розгортається в реальності» [9, 75]. В межах даного підходу пропонується вирізнити два аспекти дискурсу, а саме: дискурс-рамка, або «система, що породжує», і конкретний дискурс, або дискурс-твір, що має певний сюжет дискурс-рамка і дискурс-твір [9, 75].

Другий підхід до тлумачення терміна «дискурс» є більш вузьким і розглядає останній як особливий вид комунікації. Так, Ю. Габермас розкриває зміст поняття дискурсу в контексті розрізнення двох форм комунікації – комунікативної дії (взаємодії), з одного боку, та дискурсу, з іншого. Комунікативними є такі дії, в яких їх учасники узгоджують і координують плани своїх дій, наївно і некритично припускаючи значення та сенси з метою обміну інформацією. У випадку, коли процеси взаєморозуміння відбуваються в експліцитній мовній формі, актори, розмовляючи про щось один з одним, своїми мовленнєвими діями висувають претензії на значущість висловлювань, а саме претензії на істинність, на правильність і на правдивість своїх висловлювань, залежно від того, чи посилаються вони на щось в об'єктивному світі (як сукупність існуючих станів речей), на щось у спільному для них соціальному світі (як сукупності регульованих законом міжособистісних відносин у тій чи іншій соціальній групі) або на щось у власному суб'єктивному світі (як сукупність переживань, до яких у них існує привілейований доступ)» [15, 91–92]. Рациональні мотиви підкріплюються з боку індивідів запорукою, що за потреби вони будуть докладати зусиль для того, щоб гаранту-

комунікативна дія

*значущість
висловлювань*

ЯКЩО В
СТРАТЕГІЧНІЙ
ДІЇ ІНДИВІДИ
ВПЛИВАЮТЬ
ОДИН НА ОДНОГО
ЕМПІРИЧНО, ЗА
ДОПОМОГОЮ
САНКЦІЙ ЧИ
ПЕРСПЕКТИВ
ВИНАГОРОДИ, ТО В
КОМУНІКАТИВНІЙ ДІЇ
ВОНИ ПРОПОНУЮТЬ
ОДИН ОДНОМУ
РАЦІОНАЛЬНІ
МОТИВИ
ПРИЄДНАТИСЯ ДО
НИХ

вати значущість пропонованої претензії чи то у спосіб наведення основ, чи то відповідною поведінкою. «Опираючись на базу значущостей, які беруть участь у комунікації, що націлена на порозуміння, той, хто говорить, може, таким чином, приймаючи на себе гарантії підкріплення якоїсь допустимої для критики претензії на значущість, спонукати слухача прийняти його запрошення до мовленнєвого акту і разом з тим досягти ефекту скріплення, що забезпечує приєднання слухача до процесу інтеракції з метою продовження останнього» [15, 93]. Така база значущостей стосується як запропонованого змісту висловлювань, так і думок, намірів; як інтерсуб'єктивно значущих взаємних очікуваних вчинків, що супроводжують людські висловлювання, так і норм [14, 85]. Відповідно комунікативна дія може відбуватися за умови, якщо діючий і промовляючий суб'єкт буде свої висловлювання так, що він: а) може інтенціонально повідомляти і відповідно розуміти прагматичний сенс міжособових відносин, які можна вербалізувати в мовних актах; б) може інтенціонально повідомляти і відповідно розуміти значення об'єктивованих у реченнях змістів висловлювань; в) може не ставити під сумнів претензії на значущість тих думок, що перебувають у процесі комунікації; г) може визнавати претензії на значущість кожної норми дії, що виникає залежно від обставин [14, 86].

Однак, вважає Ю. Габермас, час від часу в комунікативних діях виникають питання, які висловлюють сумнів стосовно внутрішніх претензій на значущість самих висловлювань і, як такі, вимагають вказівки на підстави такої значущості. Це означає, що претензії на значущість можуть позбутися своєї проблематичності не шляхом підкріплення їх якимись гарантіями, а лише шляхом дискурсу, за якого ці претензії не лише отримують підтримку у вигляді тих чи інших основ, а й критерії раціональності, що надають останнім ваги, стають предметом обговорення. Обстоювання дослідником дискурсу в аналізі, як зазначає в цьому відношенні Дебора Стоун, дозволяє показати, як багато тлумачень може мати одне поняття, як з'являються ці тлумачення та як їх використовують, скажімо, в політичній стратегії. Інакше кажучи, як пише Ю. Габермас, лише в дискурсі можна дістати відповідь на за-

«РОЗКРИТТЯ ПРИХОВАНИХ АРГУМЕНТІВ, ЩО ХОВАЮТЬСЯ В КОЖНОМУ ПОНЯТТІ, ДОПОМАГАЄ ЗРОЗУМІТИ Й, МОЖЛИВО, РОЗВ'ЯЗАТИ КОНФЛІКТИ, ЩО ВИНІКАЮТЬ» [11, 19]

питання про те, що саме стоїть на заваді взаємодії [14, 87].

Дискурс, тим самим, спрямований на відновлення згоди, яка стала проблематичною в комунікативній дії через претензію на значущість, яка наївно припущена в процесі цієї дії. Таке відновлення відбувається у спосіб обґрунтування і аргументації, – «практики обговорення і виправдання», – проблематичних претензій на значення думок і норм, у спосіб відповіді на питання, що саме стоїть на заваді взаємодії. В дискурсі індивід замість того, щоб приписувати решті в якості обов'язкової деяку максиму, яку він хотів би зробити всезагальним законом, має запропонувати свою максиму всім іншим для дискурсивної перевірки її претензії на універсальність. Акцент при цьому зміщується з того, що кожний може, не зустрічаючи заперечень з боку інших, бажати в якості всезагального закону, на те, що всі, у згоді один з одним бажують визнати в якості універсальної норми [15, 107].

Абстрактно ж, зазначає Ю. Габермас, можна виокремити п'ять видів дискурсу. По-перше, дискурс як засіб комунікації. Наприклад, розмова з метою інформації та навчання або заздалегідь організований диспут. По-друге, комунікативна дія, яка лише позірно приймає форму дискурсу (всі форми ідеологічного виправдання). По-третє, терапевтичний дискурс, де створення умов для дискурсу є підґрунтям саморефлексії (психоаналітична розмова пацієнта з лікарем). По-четверте, нормальний дискурс, який слугує обґрунтуванню проблематичних претензій на значення (наприклад, наукова дискусія). По-п'яте, нові форми дискурсу (навчання за допомогою дискурсу замість дискурсу як засобу для інформації та інструкцій) [14, 90].

В будь-якому випадку, за Ю. Габермасом, дискурсом є форма комунікації, що визначається аргументацією, яка проводиться з метою взаємного переконання один одного у правомірності претензій на значущість. «Аргументативна форма має перешкодити тому, щоб деякі з цих осіб нав'ювали чи навіть наказували решті те, що добре для них» [15, 113]. Лише у випадку, що рішення виводиться з аргументації, прийнята норма може вважатися виправданою. При цьому пошук кращих аргументів, які самі можуть стати

«ДИСКУРСИВНЕ
ОБҐРУНТУВАННЯ
ПЕРЕТВОРЮЄ
ТЛУМАЧЕННЯ НА
ІНТЕРПРЕТАЦІЮ,
ТВЕРДЖЕННЯ НА
ПРОПОЗИЦІЮ,
ПОЯСНЕННЯ НА
ТЕОРЕТИЧНЕ
ПОЯСНЕННЯ І
ВИПРАВДАННЯ
НА ТЕОРЕТИЧНЕ
ВИПРАВДАННЯ»
[14, 87]

аргументація

«ЗА УМОВИ, ЩО
КОЖНИЙ ОЧІКУЄ
ВІД КОЖНОГО
ОРІЕНТАЦІЇ НА
ДОСЯГНЕННЯ
ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ,
ЦЬОГО «ВІЛЬНОГО
ВІД ПРИМУСУ»
ПРИЙНЯТТЯ
ТІЄЇ ЧИ ІНШОЇ
НОРМИ, МОЖНА,
В КІНЦЕВОМУ
РАХУНКУ, ДОБИТИСЯ
ЛИШЕ «РАЗОМ»
[12, 116]

ПОТРЕБА
В ДИСКУРСІ
ВИНИКАЄ В ТОЧКАХ
БІФУРКАЦІЇ
СУСПІЛЬНОГО
РОЗВИТКУ, ЯКІ
ДЕМОНСТРУЮТЬ
СИСТЕМІ РОЗМАЇТТЯ
АЛЬТЕРНАТИВНИХ
ВАРІАНТІВ ЇЇ
ПОДАЛЬШОГО
РОЗВИТКУ

предметом дискусії, базується на переконливій силі аргументу, завдяки якій, вважається, і можна досягти «раціонально прийнятного», справді «переконливого» взаємного порозуміння. У К.-О. Апеля застосування принципу дискурсу означає вільне визнання наявних контрфактичних поглядів та критичних заперечень з боку всіх можливих учасників комунікації [2, 53].

Дискурс, як зазначалося вище, має справу з питаннями, «які вимагають вказівки на підставу». Це означає, пише Ю. Габермас, що те, що до цього часу визнавалося безсумнівним фактом чи нормою, тепер може не мати місця, виявитися дієвим чи недієвим [15, 168]. А тому в дискурсі не хто інший, а ми самі маємо приймати рішення відносно норм нашого спільного життя у світлі спірних принципів [13, 89]. А етика дискурсу виправдовує зміст моралі рівного поводження з кожним і солідарної відповідальності за кожного і, на думку Ю. Габермаса, може бути зведена до наступної тези: «на значущість можуть претендувати лише ті норми, які отримують (або могли б отримувати) схвалення з боку всіх зацікавлених осіб як учасників практичного дискурсу» [15, 146]. Тому, наголошує К.-О. Апель, аргументативний дискурс становить філософську і політичну інстанцію, якою і завдяки якій мають санкціонуватися спільна відповідальність людей за свою діяльність та наслідки діяльності, за свої теорії та свої нормативні домагання значущості [1, 400].

Хаос, що є зовнішньо-позірним виразом розмаїття варіантів розвитку системи, класифікується синергетикою як конструктивний початок, що дозволяє системі вийти на один із аттракторів шляхом вибору того чи іншого варіанту свого розвитку. Такий вибір не є безмежним, а визначається, з одного боку, випадковими флуктуаціями, а, з іншого боку, – внутрішніми тенденціями самої системи, тобто властивим їй набором структур-аттракторів. «Нове з'являється в результаті біфуркації як емерджентне і непередбачене, і в той же час нове є «запрограмованим» у вигляді спектра можливих шляхів розвитку, спектра відносно стійких структур-аттракторів еволюції» [6, 84]. Звідси впливає можливість пізнання майбутнього не у спосіб простої екстраполяції від наявного, а як однієї з форм небуття, що

перетворюється на буття сучасного. Важливою умовою такого перетворення є свідомий вибір, що стає важливим об'єктивним елементом історичного процесу і, в той же час, значною мірою залежить від самосвідомості тих, хто його здійснює. «Не випадково в такі моменти слово, мовлення, пропаганда набувають особливо важливого історичного значення» [7, 325].

Таким чином, саме зміна стратегій розвитку суспільства актуалізує проблему дискурсу і фактично відбувається у формі останнього. «Конкретна вихідна ситуація з порушенням згоди відносно норм, з якою, як зі своїм антецедентом, співвідносяться практичні дискурси, визначає ті предмети і проблеми, які «належить» обговорити» [15, 163]. «Це [дискурс] не просто діалог, а форма колективної рефлексії і реконструкція проблематичних припущень, які виявляються, обговорюються і таким чином приймаються або відхиляються в процесі аргументативної діяльності» [Див.: 15, 327–328]. Діяльності, що має справу з певним набором аргументів на користь тієї чи іншої політичної стратегії, яка завжди є стратегією формування деякого світогляду і «прагне викликати оцінки й почуття, змальовуючи щось добрим чи лихим, невинним чи винним, відповідальним чи ні, можливим чи неможливим, міцним чи слабким, правильним чи хибним» [11, 296].

Як висновок, зазначимо, що власне соціальною комунікація стає тоді, коли спрямовується на обґрунтування норм людської життєдіяльності як взаємоприйнятних для всіх членів суспільства. Таке обґрунтування і відбувається у процесі дискурсу, еквівалентом якого в суспільно-політичній практиці, на думку Ю. Габермаса, є мережа вільних асоціацій, що доповнюють або цілком заміняють адміністративні форми регулювання існуючих конфліктів у суспільстві публічною конкуренцією думок та висловлювань [Див.: 13]. Саме дискурс виявляє продуктивну (а не деструктивну) силу комунікації, робить останню соціальною (а не асоціальною), такою, що дозволяє вирішувати назрілі суспільні проблеми, долати «настирливо повторювані теми», ставити під сумнів проблематичну претензію на значущість висловлювань через «наведення основ» та «наполегливий пошук тих прозрінь,

БУДЬ-ЯКИЙ
ДИСКУРС Є
СВОЄРІДНИМ
ПОЛЕМ БОРОТЬБИ,
ДИНАМІЧНИМ
СЕМАНТИЧНИМ
ПРОСТОРОМ,
У ЯКОМУ
ВІДБУВАЄТЬСЯ
АПРОБАЦІЯ
РОЗСТАНОВКИ
ПОЛІТИЧНИХ СИЛ
[11, 131]

які могли б переконати всіх» (Ю. Габермас). А також «вирішувати межові конфлікти за допомогою образних слів, а не зброї» (Д. Стоун). «При цьому ми можемо навіть не мати безпосереднього досвіду, але існує ціла прірва між політичним процесом, коли люди намагаються чесно зрозуміти, як виглядає світ з різних поглядів, і тим, коли вони від самого початку заявляють, що їхній погляд є правильним» [11, 297].

1. *Апель К.-О.* Дискурсивна етика як політична етика відповідальності у ситуації сучасного світу // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К.: Лібра, 1999. – С. 395–412.
2. *Апель К.-О.* Обґрунтування етики відповідальності // Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії: Навч. посібник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закладів / Міжнародний фонд «Відродження». – К.: Либідь. – С. 46–60.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. *Гнатюк О.* Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність: Авторизований переклад з польської / Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
5. Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса: Пер. с фр. и португ. / Общ. ред. и вступ.ст. П. Серри; предисл. Ю. С. Степанова. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – 416 с.
6. *Князева Е. Н.* Одиссея научного разума. Синергетическое видение научного прогресса. – М., 1995. – 228 с.
7. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
8. *Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озадовська Л. В.* Сучасний науковий дискурс. Оновлення методологічної культури: Монографія / Благодійна організація Центр практичної філософії НАН України. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2000. – 304 с.
9. Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования: Сб. науч. тр. / РАН ИНИОН. Центр социол. научно-информационных исследований. Отдел политической науки. Отдел языкознания. Отдел научных связей и международного сотрудничества. Рос. ассоц. полит. науки; Отв. ред. и сост. Герасимов В. И., Ильин М. В. – М., 2002. – 184 с.
10. Рациональність та семіотика дискурсу. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1994. – 252 с.
11. *Стоун Д.* Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень / Український переклад Олександра Буценко. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2000. – 304 с.
12. *Хабермас Ю.* Вовлечение другого. Очерки политической науки. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с.

13. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. (Лекции и интервью. Москва, апрель 1989 г.). – М.: Наука, 1992. – 176 с.
14. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації // Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії: Навч. посібник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закладів / Міжнародний фонд «Відродження». – К.: Либідь. – С. 84–90.
15. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Пер. с нем. Под ред. Д. В. Скоядиева. – СПб.: Наука, 2000. – 377 с.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК БАЗОВА ОЗНАКА КОМУНІКАТИВНИХ СТОСУНКІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ольга СУССЬКА

Одним з найпоширеніших засобів масової комунікації на сьогодні є телекомунікаційні мережі. Ними переміщується інформація, значення якої для виробництва товарів та послуг у рамках світової економіки постійно зростає. Інформаційно інтенсивні індустрії сформували інфраструктуру індустріальних суспільств минулого століття; такі як банківська справа, страхування, обслуговування авіаліній, міжнаціональний бізнес, агентства новин – суттєво залежать від швидкого доступу до даних, їх обробки і передачі в будь-яку точку світу.

Про автора: *Суська Ольга Олександрівна, професор, заст. зав. кафедри соціології МАУП.*

Інформаційні потоки і їхні напрями в еру інформації стали вирішальними факторами світового порядку. Набуває ваги і особливого значення і правове забезпечення доступу людини до інформації, а також захищеності її в інформаційних мережах. Більшість розвинутих країн світу виділяють інформаційне право в окрему правову галузь, що повинна юридично осмислювати та обслуговувати існування новітніх технологій передавання та обміну інформацією. Навіть така супердержава, як США, розглядає глобалізацію в сфері інформації і комунікації як наріжний камінь своєї зовнішньої політики.

Сучасний процес глобалізації можна визначити як процес структурування інформаційних потоків, який містить у собі такі фактори, що оперують змістом масової свідомості в різних часових вимірах і послідовностях, взаємодіють та змінюють перемінні структури соціального буття для створення диференційованого, але взаємопов'язаного світу. Шляхи і потоки глобалізації можуть бути багатоспрямованими та багатовимірними; вони проходять скрізь вертикальні (індивідуальні, кланові, групові, державні, міжнародні рівні) та горизонтальні (юриспруденція,

Ключові слова:

інформаційні потоки, глобалізація, інформаційна безпека, комп'ютерні мережі, медіа-концерни, комунікативна технологія

економіка, політика, культура, освіта, організація людського життя).

Глобалізація – це також процес конвергенції систем власності і контролю. Диджиталізація інформації посилила можливості контролю мультимедійних послуг, які концентруються у все меншій кількості корпорацій, що не може не викликати занепокоєння у світі. Міжнародні інформаційні потоки, які перетинають нашу планету, незбалансовані: найбільший обсяг інформації рухається між країнами Півночі, менший – між країнами Півночі і Півдня і зовсім малий – між країнами Півдня. Центральним для цих процесів став бурхливий розвиток комунікаційних технологій та глобальні трансформації медіа-систем. Транснаціональні корпорації як інститути, що відповідальні за передачу інформації, стали глобальними за розмахом і потенціями їхньої діяльності.

Соціологи говорять про взаємний вплив глобалізації, в процесі якої все більше влади передається великим соціальним системам і інститутам, але одночасно росте і влада транснаціональних співтовариств. До цього часу ще не існує дійсно широкої політичної громадськості, і вона напевно чи виникне, якщо не знайдуть спеціальних форм її організації. На думку Ю. Габермаса [1], для існування світової громадськості потрібні три умови:

- швидкі і технічно «просунуті» мас-медіа глобального масштабу;
- виникнення багатьох локальних, а також транснаціональної публічностей з колом учасників в окремих регіонах;
- власна конфігурація громадянських, державних і інтернаціональних структур, які необхідні для створення міжнародної громадськості.

Сьогодні глобальні засоби масової інформації служать, у кращому випадку, для виробництва, розподілу і споживання економічної і технічної інформації. Від громадянських структур глобальної політичної діяльності ми ще далекі.

Найбільш важливу роль у глобальних масово-комунікаційних процесах відіграють розвинені країни. Вони поширюють свої ідеологічні, культурні цінності на інші країни. Це створює певну небезпеку поглинання інших культур, зо-

ТЕОРІЯ КОМУНІКАЦІЇ

інформаційні потоки

В ІНФОРМАЦІЙНУ
ЕРУ ІНФОРМАЦІЯ
МАЄ ТАКУ
САМУ ВАГУ, ЯК
ПОЛІТИЧНА,
ЕКОНОМІЧНА ТА
ВІЙСЬКОВА ВЛАДА

*транснаціональні
корпорації*

*засоби масової
інформації*

ДЕРЖАВА ПОВИННА ЗАХИСТИТИ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ, СТВОРИТИ НАЛЕЖНІ ЗАКОНОДАВЧІ Й ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ДЛЯ СТВОРЕННЯ Й ВИРОБНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОДУКТУ

інформаційна безпека

РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВІДБУВАЄТЬСЯ В РАМКАХ НАСАМПЕРЕД НАЦІОНАЛЬНИХ. НАВІТЬ ЯКЩО ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО МАЄ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ, ВОНО МАЄ НАСАМПЕРЕД НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ

крема й культури України. Держава повинна захистити інформаційний простір України, створити належні законодавчі й економічні умови для створення й виробництва національного інформаційного продукту. Перші кроки в цьому напрямі були здійснені ще на початку 90-х, коли розроблялись та впроваджувались такі закони, як: Закон України «Про інформацію», Закон України «Про пресу і друковані засоби масової інформації», Закон України «Про телебачення і радіомовлення», ін. В них знайшла своє відбиття як регламентація виробництва національного інформаційного продукту, так й інституціональних та організаційних умов його відтворення і тиражування. Підкреслимо, що цей продукт повинен бути високоякісним і конкурентноспроможним, базуватись на національних цінностях, містити в собі моделі традиційної української культури і моралі, які б регенерували в українському народі почуття гідності, історичної відповідальності, здатності до розбудови своєї держави на демократичних засадах і побудови громадянського суспільства в Україні. Саме вкорінення таких преференційних моделей у масову свідомість української аудиторії національними ЗМК становить одну з найсуттєвіших гарантій інформаційної безпеки нашого суспільства.

Зараз висувається теза про те, що в умовах інформаційного суспільства гине держава-нація. Тим часом розвиток інформатизації відбувається в рамках насамперед національних. Навіть якщо інформаційне суспільство має транснаціональні елементи, в нього є насамперед національний зміст. Але воно переходить національні кордони в діях фінансових корпоративних еліт. Приклади найбільш успішного розвитку інформаційного суспільства виявляються в рамках держав-націй: Фінляндії, Швеції, інших скандинавських країн, кожна з яких має добре збалансовану систему ЗМК і досить успішно зберігає свою самобутність. Що ж стосується транснаціональних мереж, то вони дозволяють поєднуватися представникам найрізноманітніших структур. Скажімо, розвиток інформаційної еліти дозволяє її представникам спілкуватися між собою в Сполучених Штатах, у Росії, в Японії. Розвиваються і зміцнюються транснаціональні інформаційні корпорації. Тут відбувається дуже складний міжнаціональний,

міжнародний рух у багатьох напрямках, але в національних рамках. Глобалізація не знімає проблему розвитку національних держав, і тут знову ж ЗМК відіграють надзвичайно важливу роль.

Специфіка проблеми інформаційної стратифікації в Україні полягає в тому, що в Україні, порівняно з економічно розвиненими країнами, наявні досить специфічні особливості користування Інтернетом. По-перше, доступ до Мережі відкритий тільки для індивідів, що відповідають низці критеріїв (наявність достатніх матеріальних засобів чи робота на організацію, що має доступ до Мережі; проживання в досить великому місті, що знаходиться у визначеному географічному ареалі). По-друге, наявність у низці регіонів провайдерів доступу до Мережі, що володіють монопольним правом на надання даної послуги. По-третє, високим рівнем вартості послуг в умовах низької купівельної спроможності населення.

Одним з найбільш парадоксальних наслідків подібного стану з розвитком Інтернету в Україні є чітко виражена тенденція більш високих темпів формування віртуального суспільства, порівняно з розвиненими країнами, в яких Інтернет є загальнодоступним. Спостерігається і різке збільшення домашніх веб-сторінок членів мережних ком'юніті. Пояснюється це тим, що користування Мережею спричиняє підвищення соціального статусу індивіда в українському суспільстві, а вказування своєї Інтернет-адреси стає одним з обов'язкових елементів іміджу сучасної людини.

При розгляді причин і факторів, що сприяють інформаційній стратифікації, необхідно також враховувати ментальність вищих українських чиновників. По-перше, керівникам високого рангу всю необхідну інформацію готують підлеглі у вигляді довідок і, відповідно, в них немає необхідності самостійно шукати інформацію у Всесвітній комп'ютерній мережі. По-друге, серед вимог інформаційної безпеки, якими керуються органи влади й управління, є положення про те, що до Інтернету не повинні підключатися комп'ютерні мережі, в яких циркулює інформація з грифом «Для службового користування», не говорячи вже про секретну інформацію.

*транснаціональні
інформаційні
корпорації*

*інформаційна
стратифікація*

В УКРАЇНІ Є
ЧІТКО ВИРАЖЕНА
ТЕНДЕНЦІЯ БІЛЬШ
ВИСОКИХ ТЕМПІВ
ФОРМУВАННЯ
ВІРТУАЛЬНОГО
СУСПІЛЬСТВА,
ПОРІВНЯНО З
РОЗВИНЕНИМИ
КРАЇНАМИ, В
ЯКИХ ІНТЕРНЕТ
Є ЗАГАЛЬНО-
ДОСТУПНИМ

комп'ютерні мережі

БІЛЬШ УВАЖНЕ
СТАВЛЕННЯ
ДЕРЖАВИ ДО
ПОБУДОВИ
ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА
МОГЛО Б ЗРОБИТИ
СВІЙ ВНЕСОК
У ПОДОЛАННЯ
НАСЛІДКІВ
ЕКОНОМІЧНОЇ
КРИЗИ, ЯКУ
ПЕРЕЖИВАЄ УКРАЇНА

супутникові системи

НАСТАЄ ЧАС,
КОЛИ СУПУТНИКИ
СТАЮТЬ ОСНОВОЮ
ІНТЕРНЕТУ

Таким чином, високопоставлені співробітники адміністрацій різного рівня практично не користуються Інтернетом на робочих місцях. Це приводить до того, що бюрократична еліта одержує інформацію про можливості Всесвітньої мережі з популярних газетних і журнальних видань, що явно недостатньо для прийняття стратегічних рішень про розвиток телекомунікацій на рівні регіонів і країни в цілому. Подібний підхід сприяє поглибленню проблеми інформаційної стратифікації в країні.

Більш уважне ставлення держави до побудови інформаційного суспільства могло б зробити свій внесок у подолання наслідків економічної кризи, яку переживає Україна. Так, у теперішній соціально-економічній ситуації, що склалася за останні роки, великі наукові колективи залишилися без роботи. Однак організувати дистанційну роботу вивільненим для цього фахівцям досить складно з наступних причин. Перша – відносно висока вартість комп'ютерної техніки. Друга – недостатність навичок використання сучасної комп'ютерної техніки і телекомунікаційного устаткування. Третя – висока вартість підключення до Мережі. Четверта – відсутність комп'ютерної техніки вдома. І нарешті п'ята – слабке знання англійської мови.

Іншою проблемою, що сприяє інформаційній стратифікації, є проблема доступу до Мережі в малонаселених і географічно віддалених від регіональних центрів населених пунктах. Оптимальним варіантом для створення каналу зворотного зв'язку є супутникові системи, оскільки зона їхнього покриття безупинна, що дозволяє обслуговувати жителів сільських і малонаселених районів. До того ж не потрібно будувати спеціальну інфраструктуру, економічно не вигідну в районах з малою щільністю населення.

На думку генерального директора і головного виконавчого адміністратора Міжнародної організації зі супутникового зв'язку Конні Калмана, настає час, коли супутники стають основою Інтернету. Користувачам, що працюють в офісах чи вдома, потрібний асиметричний трафік – великі обсяги інформації надходять до них і набагато менше йде в протилежному напрямку.

Даний варіант прийнятний для України, і саме цим шляхом очікується розвиток систем доступу

до Інтернету в районах, географічно віддалених від індустріальних центрів і магістральних широкосмугових каналів зв'язку. Чисто з технічної точки зору подібний доступ можливий уже сьогодні, однак все впирається в платоспроможний попит сільського населення.

Крім проблеми доступу до Інтернету, в Україні існує і проблема підготовки кадрів для інтернет-економіки. На жаль, у жодному ВНЗ сьогодні не готують фахівців-управлінців у сфері інтернет-технологій. Навчальні плани не встигають за досягненнями науково-технічного прогресу. Однак, як відомо, «святе місце порожнім не буває», і от уже фахівці-самоучки навчають будь-якого хоча б трохи грамотного випускника основам програмування для Інтернету. Навчають, зрозуміло, «тіньовим» чином, без дипломів, проте дають знання, з якими можна влаштуватися на Заході.

Генеральний секретар ООН Кофі Аннан на прес-конференції, присвяченій «Самміту тисячоріччя» 5-го вересня 2001 року, відповідаючи на питання про роль ООН у подоланні «цифрового розриву», відзначив, що його «Доповідь тисячоріччя» містить конкретні пропозиції про те, як поліпшити доступ до інформаційних технологій. Серед них він назвав створення при ООН «Служби інформаційних технологій» – добровольчого корпусу, що буде спрямовувати молодих людей у країни, що розвиваються, щоб ділитися знаннями в сфері інформаційних технологій.

Крім того, за словами К. Аннана, ООН закликає уряди і неурядові організації підтримати передачу знань про інформаційні технології, що, на його думку, може допомогти країнам, що розвиваються, швидко проходити етапи їхнього освоєння [2].

Той факт, що питання інформаційної стратифікації розглядається на настільки високому рівні, як Організація Об'єднаних Націй, свідчить про актуальність цієї проблеми для розвитку цивілізації. Разом з тим, приведений факт підкреслює, що рішення про шляхи подолання «цифрового розриву» не може бути знайдене в рамках однієї з країн і тільки колективними зусиллями можна домогтися рівних можливостей для використання інформаційних ресурсів в економічних цілях.

КРІМ ПРОБЛЕМИ
ДОСТУПУ ДО
ІНТЕРНЕТУ, В
УКРАЇНІ ІСНУЄ
І ПРОБЛЕМА
ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЛЯ ІНТЕРНЕТ-
ЕКОНОМІКИ

інтернет-технології

"цифровий розрив"

РІШЕННЯ ПРО ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ «ЦИФРОВОГО РОЗРИВУ» НЕ МОЖЕ БУТИ ЗНАЙДЕНЕ В РАМКАХ ОДНІЄЇ З КРАЇН, І ТІЛЬКИ КОЛЕКТИВНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ МОЖНА ДОМОГТИСЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В ЕКОНОМІЧНИХ ЦІЛЯХ

кіберзлочинність

В ХОДІ ЕВОЛЮЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА НЕ ВИКЛЮЧЕНА І ПОЯВА НОВИХ АСПЕКТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕРІВНОСТІ ГРОМАДЯН

"Global village"

Одночасно можна сподіватися на те, що зі збільшенням чисельності користувачів Інтернету в різних країнах буде збільшуватися кількість ресурсів національними мовами, а відносна кількість ресурсів англійською мовою буде зменшуватися. Для вирішення проблеми лінгвістичного перекладу використовуватимуться відповідні комп'ютерні програми, що також сприятиме зменшенню гостроти інформаційної стратифікації.

Не менш важливою проблемою є і запобігання інформаційній стратифікації всередині самої Мережі. Погрози такого роду можуть виходити з боку державних структур, що, воюючи з проявами кіберзлочинності і вводячи ідентифікацію користувачів, можуть одержати можливість обмеження доступу іноземців до національних інформаційних ресурсів.

Якщо заглядати в майбутнє, то після становлення інформаційного суспільства інформаційна стратифікація, як помітно, буде визначатися вже не стільки соціальними ознаками, скільки співвідношенням у психіці суб'єктів соціальних відносин і політикою державних чи міждержавних структур. На жаль, сьогодні практично неможливо прогнозувати конкретні тимчасові рамки, коли цей перехід відбудеться. У будь-якому випадку, можна сподіватися, що в третьому тисячолітті ця проблема буде вирішена, і гострота інформаційної стратифікації буде знята, хоча не виключена і поява в ході еволюції інформаційного суспільства нових аспектів інформаційної нерівності громадян.

Ймовірно, що соціокультурна та цивілізаційна глобалізація сьогодні дійсно гомогенізує і «розчиняє» в собі тільки слабкі локальності, – локальності структурно та функціонально неповні, локальності інформаційно «анемічні» (в Україні до цього часу, скажімо, немає власне української відеоіндустрії). Натомість глобалізація все-таки активізує сильні локальності, стимулює, а не пригнічує їх внутрішню творчу сферу. Останнім часом дедалі більшої популярності набирає поняття «Global village». Вживаючи цей термін, ми водночас говоримо про інформаційне суспільство і зосереджуємо свою увагу на стрімкому розвитку сучасних комунікаційних технологій [3].

мас-медіа

Завдяки цим технологіям наша колосальна планета швидко стає отим невеличким селом, мешканці якого пов'язані всесвітньою павутиною Інтернету і ходять один до одного в гості, роблять покупки, відвідують наукові семінари, не полишаючи власної домівки. Саме на ролі мас-медіа у процесах глобалізації ми б хотіли зосередити увагу.

Говорячи про вплив медіа на світову політику, варто визначити аспекти цього впливу:

- по-перше, держава, точніше її політичні інститути, поступово втрачають контроль над змістом інформаційних повідомлень.
- по-друге, медіа отримують дедалі більше можливостей впливати на громадську думку, мобілізувати її, висвітлюючи глобальні конфлікти в той чи інший спосіб.
- по-третє, розвиток новітніх комунікаційних технологій і реальні диспропорції між розвиненими та бідними країнами ставлять до ЗМК нові вимоги, на які ті не завжди реагують адекватно. Усі згадані аспекти є важливими орієнтирами як для політиків, так і для мас-медіа.

Розвиток нових інформаційних технологій, створення комунікаційних мереж у переважній більшості випадків трактують як позитив, як нову технологічну революцію, яка приведе людство до нового щасливого тисячоліття.

Поруч із цією магістральною тенденцією спостерігаються й інші. Сьогодні місцеві ЗМК часто послуговуються тими ж прийомами, які уможливили успіх світових медіа-концернів – нейтралізація чи ізоляція конкурента, посилена увага до сенсаційних матеріалів, їх ефектне зовнішнє оформлення. Крім того, багато локальних ЗМК мають у своєму розпорядженні таке ж технічне обладнання, як і світові медіа-концерни, що посилює конкурентоздатність регіональних засобів масової комунікації.

Можна прогнозувати, що в найближчі десятиліття стрімко розвиватимуться локальні агентства новин, які транслюватимуться національними мовами і задовольнятимуть місцеві потреби тієї чи іншої країни в інформації із решти світу. Що ж стосується транскордонних світових інформагентств, то перед ними, крім традиційних бізнесових інтересів і боротьби із конкурентами,

медіа-концерни

У НАЙБЛИЖЧІ
ДЕСЯТИЛІТТЯ
СТРІМКО
РОЗВИВАТИМУТЬСЯ
ЛОКАЛЬНІ
АГЕНТСТВА НОВИН,
ЯКІ ТРАНСЛЮВА-
ТИМУТЬСЯ
НАЦІОНАЛЬНИМИ
МОВАМИ І
ЗАДОВОЛЬНЯТИМУТЬ
МІСЦЕВІ ПОТРЕБИ
ТІЄЇ ЧИ ІНШОЇ
КРАЇНИ В
ІНФОРМАЦІЇ ІЗ
РЕШТИ СВІТУ

*світові
інформагентства*

У МАЙБУТНЬОМУ
МЕДІА
СТВОРЮВАТИМУТЬ
ЩОРАЗ БІЛЬШЕ
МОЖЛИВОСТЕЙ
ДЛЯ УЧАСТІ
ГРОМАДСЬКОСТІ
В ПОЛІТИЦІ

інформаційний потік

У СУСПІЛЬСТВІ,
ЯКЕ ЗВИКЛО
ОТРИМУВАТИ
ВЕЛИЧЕЗНУ
КІЛЬКІСТЬ
ІНФОРМАЦІЇ, ЛЮДИ
НАВЧИЛИСЯ ЇЇ
ОЦІНЮВАТИ

постають серйозні виклики. Кореспонденти цих світових агентств у переважній більшості недостатньо або взагалі не обізнані з іншими, не західними культурами. Вони часто змушені повідомляти про величезні країни, не знаючи їхньої етнокультури чи політичних особливостей. Як наслідок, західна громадськість часто не отримує комплексного та об'єктивного уявлення про той чи інший регіон. Із фінансових міркувань світові інформагентства нерідко вдаються до послуг позаштатних кореспондентів чи вільних журналістів, які за браком надійних джерел чи моральних стандартів продукують або відверту нісенітницю, або «сірятинку». Політики можуть і повинні впливати на майбутній розвиток медіа, їм слід бути більш відкритими для нових тенденцій. Приміром, у країнах ЄС майже кожна дитина вже у школі знайомиться з комп'ютером та Інтернетом, щоб у майбутньому вміти критично і вибірково ставитися до величезної кількості інформації. У майбутньому медіа створюватимуть щораз більше можливостей для участі громадськості в політиці. Попри те, що процес цей є поступовим і тривалим, міжнародна політика стає чимраз відкритішою і змушена (з огляду на зростаючий вплив Церкви) брати до уваги і морально-етичні аспекти.

З іншого боку, багато політиків побоюються, що втрата громадськістю інтересу до простих політичних подій приведе до того, що люди реагуватимуть лише на сенсаційні повідомлення.

Дійсно, незаперечним є те, що населення більшості країн приділяє значну увагу міжнародним подіям лише тоді, коли розвиток цих подій загрожує національним інтересам їх держави.

Аспектом, який нерідко залишається поза увагою, є здатність медіа у кризові моменти швидко і детально інформувати публіку про суть і можливий розвиток конфлікту. У такі моменти інформаційний потік може містити як ретельно перевірену, зважену, так і безвідповідальну, несерйозну інформацію. У суспільстві, яке звикло отримувати величезну кількість інформації, люди навчилися її оцінювати. Щось вони вважають важливим, а щось – не вартим уваги. Неякісна чи помилкова інформація одразу викликає справедливую критику і веде до усвідомлення того, що епоха таємної дипломатії минула, що світ завдя-

ки новітнім комунікаційним технологіям стає щораз меншим – «всесвітнім селом», про яке згадує Е. Тофлер [4].

За даними соціологів, ЗМК можуть мати й руйнівну дію. Проте вони можуть та повинні, взявши на себе відповідальність, стати надійними партнерами урядовців у політичних дебатах про майбутнє світу. Тому питання правового регулювання роботи мас-медіа є актуальним для будь-якої країни.

Сучасне суспільство знаходиться в даний період часу на порозі так званої «інформаційної ери», яка тісно пов'язана з телекомунікаційними технологіями. Це також ера, коли міжнародні комунікації й потоки інформації розглядаються не тільки в контексті обладнання (програмного забезпечення), але й у соціальних аспектах. Виникла потреба у вивченні феномену інформаційного потоку в контексті індивідуальної, національної, міжнаціональної і глобальної взаємодії.

Одним з найпоширеніших засобів масової комунікації на сьогодні є телекомунікаційні мережі. По них переміщується інформація, значення якої для виробництва товарів та послуг у рамках світової економіки постійно зростає. Вони є електронними еквівалентами автомобільних та залізничних доріг, що сформували інфраструктуру індустріальних суспільств минулого століття. Інформаційно інтенсивні індустрії, такі як банківська справа, страхування, обслуговування авіаліній, міжнаціональний бізнес, агенства новин, суттєво залежать від швидкого доступу до даних, їх обробки і передачі в будь-яку точку світу. Для передачі важливої управлінської інформації виробничим і торговим фірмам, що розташовані в межах однієї країни, необхідні надійні лінії передач даних між своїми підрозділами. Уряди також покладаються на отриману за допомогою супутників чи через кабельну систему військову, дипломатичну, науково-технічну інформацію, яка необхідна для прийняття рішень. Такий вид міжнародної комунікації, чи «міжнародний потік даних», став можливим завдяки розвитку комп'ютерних комунікаційних систем, що пов'язують складні комп'ютери однієї країни з відповідними комп'ютерами інших країн, а через них із віддаленими терміналами. Забезпечення швидкої й економічно вигідної об-

інформаційна ера

СУЧАСНЕ
СУСПІЛЬСТВО
ЗНАХОДИТЬСЯ В
ДАНИЙ ПЕРІОД
ЧАСУ НА ПОРОЗІ
ТАК ЗВАНОЇ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ
«ЕРИ», ЯКА ТІСНО
ПОВ'ЯЗАНА З
ТЕЛЕКОМУНІКА-
ЦІЙНИМИ
ТЕХНОЛОГІЯМИ

*телекомунікаційні
мережі*

МІЖНАРОДНИЙ
ПОТІК ІНФОРМАЦІЇ
ВИЗНАЧАЮТЬ ЯК
“РУХ ПОВІДОМЛЕНЬ”
ЧЕРЕЗ НАЦІОНАЛЬНІ
КОРДОНИ, А
ТАКОЖ СЕРЕД
ДВОХ І БІЛЬШЕ
НАЦІОНАЛЬНИХ
ТА КУЛЬТУРНИХ
СИСТЕМ

*комунікативна
технологія*

*міжнародна мережа
даних*

робки, зберігання, передачі даних є основною причиною виникнення інтенсивного міжнародного потоку інформації.

Міжнародний потік інформації визначають як «рух повідомлень» через національні кордони, а також серед двох і більше національних та культурних систем. До засобів передачі міжнародного потоку інформації входить безліч складових: радіо й телебачення, газети, журнали, книги, фільми, маркетинг, реклама і таке інше.

Особливого значення тут набуває процес розподілу інформації, оскільки контроль за цим процесом є найважливішим показником розподілу влади в комунікаційній системі як між декількома державами, так і в глобальних масштабах.

Між формуванням повідомлень і їх розподілом та поширенням стоять засоби поширення – комунікативна технологія, яка складається з двох компонентів: обладнання (супутники, передатчики, приймачі й інші) і ноу-хау – знання про те, як використовувати це обладнання. Ці компоненти є надзвичайно важливими, тому що абсолютна суверенність у формуванні й поширенні повідомлень забезпечується лише в тому випадку, якщо нація контролює як технічні засоби, так і необхідні для ефективного використання професійних навичок та знань.

Останнім часом більшість держав звертають увагу на поширення міжнародної мережі комп'ютерів, яка уможливує зберігання, передачу й обробку величезних масивів інформації різноманітного характеру, – від даних про особисте життя громадян до стану фінансів й науково-технічної інформації.

Комп'ютеризоване забезпечення фінансовою і комерційною інформацією стає для багатьох галузей головним джерелом прибутку. На світовому ринку комунікаційного й комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення безперечними лідерами є американські виробники. Більшість країн у світі не володіють технологіями, що необхідні для побудови власних комп'ютерних систем. Для цих країн важливим є настільки збігається з їхніми інтересами підключення до міжнародної мережі даних, у якій вони будуть відігравати роль клієнтів.

Власне міжнародний потік даних можна визначати і як передачу масивів інформації, що за-

кодовані в цифровому вигляді, для обробки й передачі через національні кордони. Технологічний процес їх передачі зазвичай складається з трьох компонентів: передачі, зберігання й обробки. Традиційні телефонні й телеграфні технології забезпечують передачу, але не зберігання та обробку. Зберігання даних відкриває зручний доступ до великих баз даних, а їх обробка дозволяє маніпулювати даними, сортуючи їх у різному порядку.

Головними дійовими особами потоку даних через національні кордони є держави, міжурядові й неурядові організації, такі як приватні комунікаційні бюро послуг з обробки даних, міжнаціональні об'єднання та транснаціональні корпорації.

В залежності від своїх інтересів вони можуть розширювати чи обмежувати потік інформації, використовувати різні методи і стратегії досягнення своїх цілей. Але саме конфлікт інтересів різних сторін у цій області створюють перешкоди для прийняття всезагальної домовленості, яка б регулювала транскордонний потік даних.

ВЛАСНЕ
МІЖНАРОДНИЙ
ПОТІК ДАНИХ
МОЖНА ВИЗНАЧАТИ
І ЯК ПЕРЕДАЧУ
МАСИВІВ
ІНФОРМАЦІЇ,
ЩО ЗАКОДОВАНИ
В ЦИФРОВОМУ
ВИГЛЯДІ, ДЛЯ
ОБРОБКИ Й
ПЕРЕДАЧІ ЧЕРЕЗ
НАЦІОНАЛЬНІ
КОРДОНИ

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів, 2000. – 318 с.
2. Отвечая на вызовы в меняющемся мире: Ежегодный доклад о работе Организации Генерального секретаря ООН Кофи А. Аннана. – Нью-Йорк, изд-ние ООН, 2006. – 134 с.
3. Сусська О. О. Інформаційне поле особистості. Формування інформаційного вибору аудиторії в умовах сучасного соціокультурного середовища: Монографія / О. О. Сусська. – К. : ДАКККіМ, 2003. – 188 с.
4. Тофлер Е. Третя хвиля / Е. Тофлер. – К. : Всесвіт, 2000. – 453 с.

КОМУНІКАЦІЯ В ОРГАНАХ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМИ, ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Георгій ПОЧЕПЦОВ, Наталія ДНІПРЕНКО,

Про проблеми комунікації в органах влади говорять багато. Проте ця стаття відкриває науковий дискурс між фахівцями, що працюють у різних сферах.

Про авторів: Почепцов Георгій Георгійович, доктор філологічних наук, професор;
Дніпренко Наталія Костянтинівна, кандидат наук з державного управління.

Почепцов Г. Г. Сьогодні комунікації держави зі своїми громадянами базуються на більш об'єктивній і детально прорахованій базі, ніж це було колись. Але наша влада досі дозволяє собі робити експерименти над суспільством і повчати його...

Сьогодні влада досить часто намагається зробити якийсь крок, а потім відступає. Так було з Податковим кодексом, повторилося з пенсійною реформою. Сама влада пояснює це необхідністю роз'яснення своїх дій населенню. І це теж є частково неправильним, бо роз'яснення походить із лексики дорослого й дитини, це принижує ці комунікації. Влада повинна бути підзвітною населенню, а не повчати його з позиції дорослого. Західна норма в цьому випадку така: президент не може зробити жодного кроку, жодна ініціатива не може стартувати, якщо за цим не стоїть консенсус суспільства. Тобто президент робить правильні кроки, які потрібні суспільству.

Дніпренко Н.К. Не можу промовчати, оскільки взяла безпосередню участь у розробці, а перед тим кілька років лобювала прийняття Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. № 1912-р «Деякі питання удосконалення роз'яснювальної роботи органами виконавчої влади». І чесно цим горджуся (хоча трохи засмутило ваше зауваження). Маю пояснити. Інформувати наші органи влади вміють. Правда, оперативне інформування в нас налагоджено. Хто куди поїхав, що підписав, на-

Ключові слова:

роз'яснювальна робота, пріоритети державної політики, оперативне та стратегічне інформування, опозиція, спічрайтер, речник, медіа-фільтри, консультації з громадськістю

віть скільки випив та у що був одягнений, ми всі знаємо. А от навіщо це було підписано? Що це дає людям, державі і яке місце цей захід посідає у стратегічному розвитку держави? А головне, в чому полягають державні пріоритети в цьому напрямі політики та чи є вони? Люди не знають. Багато років очолюючи управління у зв'язках з громадськістю уряду і шукаючи відповіді на ці питання, можу відповісти.

Перша проблема – в самій державній політиці. Ми не навчилися обирати пріоритети. Наприклад, Естонія надала перевагу двом пріоритетам і виїшла по одному з них – електронному врядуванню – на лідируючі позиції. Необхідно сказати, що були спроби їх визначити, але для цього має працювати вся машина. Естонія невелика країна, в цьому їм простіше.

Друга – інформування має бути не лише оперативне, а й стратегічне. Тобто мають бути механізми донесення про довготривалі перспективи. На перший погляд, і про це говорять. Але цьому ніхто не вірить – «обіцянки», мовляв. Бо говорять тільки про наміри, і то більшою мірою під час виборів. Отже, необхідно було впровадити в роботу органів іншу форму інформування – стратегічну. Таке інформування є складовою роботи в багатьох розвинених країнах. Там існують навіть окремі підрозділи зі стратегічного інформування. Спроби впровадити стратегічне інформування наткнулися на несприйняття. Отже, виник проміжний варіант – роз'яснювальна робота, що містить певний стандарт, за яким мають роз'яснювати свою діяльність органи виконавчої влади (ця технологія поширюється тільки на виконавчу владу). Погоджуюсь, звучало б краще – пояснювальна робота. На зразок, як підлеглий пояснює (виправдовуючись) керівництву свої вчинки. Але, можливо, це стане наступним кроком, коли і суспільство, і влада до цього дозріє. А зараз треба навчитися формулювати пріоритетні питання «державної політики у відповідній сфері, галузі, а також на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці», пояснювати порядок «надання адміністративних послуг» органом влади, відповідати на питання, «що найчастіше порушуються громадянами у зверненнях до органів виконавчої влади» – а це означає збирати їх, готувати відповіді, оприлюд-

*пріоритети
державної політики*

*оперативне
та стратегічне
інформування*

опозиція

нювати та багато іншої, звичної в демократичних країнах, але не звичної для нас, роботи.

Почепцов Г. Г. Але влада на Заході працює в набагато важчих умовах, ніж у нас. Можемо пояснити це більшою силою наявних там опонуючих структур. У нас вони, як виявляє просте порівняння, досить умовні. Це такі гравці на політичному полі:

- сильніша опозиція;
- серйозніші ЗМІ;
- активніше населення.

Але все це просто робить взаємодію влади з населенням більш важливою й дієвою. Здобувши підтримку населення як одного з опонуючих суб'єктів, владі легше «боротися» з іншими. Який інструментарій є для цього? Яким чином підвищується ефективність комунікацій влади і населення? Можемо назвати такі основні причини цього повороту до справжньої ефективності:

- більша об'єктивність наявних методів аналізу і моделювання;
- створення нових методів аналізу і моделювання як інформаційних потоків, так і взаємодії між людьми.

Наведемо приклади застосування цих методів, щоб побачити, як вони працюють.

промови

Фокус-групи і постійні заміри реагування, схожі на ті, які ми бачимо в політичних ток-шоу, працюють, щоби показати, чи схвалюють пропонуване, чи ні. Це дає можливість оцінити не інтуїтивно, як ми це робимо, а цілком об'єктивно, що подобається, а що не подобається громадянам. Так оцінюються, наприклад, варіанти промов президентів. Скажімо, вважається, що достатньо трьох уривків промови, оцінених на відмінно. Якщо є четвертий, то його забирають для майбутньої промови, бо досягти такої оцінки аудиторії не так і легко.

Те саме відбувається на рівні понять, якими хочуть позначити ту чи іншу ініціативу. Наприклад, коли одна партія намагалася проштовхнути в конгресі податок на спадок, її супротивники швидко охрестили цей закон податком на смерть. А закон із такою назвою не вдалося протягти через конгрес: хай ця назва й неофіційна, та в усіх дискусіях фігурувала саме вона. В республіканській партії часів Джорджа Буша цим займався Франк Лунц, котрий таким

чином диктував, якими словами слід позначити ініціативу, щоб до неї було краще ставлення. Наприклад, у них теж була пенсійна реформа. І тамтешні пенсіонери теж стали дибки, коли почули, що ініціатива зветься приватизацією пенсійних рахунків. Їм це дуже не сподобалося, ініціатива йшла до провалу. За результатами фокус-груп Лунца, назву змінили. Тепер звучала фраза про персоналізацію пенсійних рахунків. І всі заспокоїлися, хоча змінилося лише вербальне позначення цієї дії (див. працю: Luntz F. Words that work. It's not what you say, it's what people hear. – New York, 2008).

До речі, Джорджу Бушу, як і всім республіканцям, Лунц заборонив вживати слова «капіталізм», «капіталіст». Буш сперечався: «Я ж капіталіст і живу в капіталістичній країні, чому ж я не можу так казати?». Відповідь була досить слушною: американцям так не подобається. Треба говорити не «я капіталіст», а «я за вільний ринок», бо це більше до вподоби американцям. Для республіканської партії таким чином Франк Лунц створив список із 21 слова, які не слід було вживати, і запропонував їм заміни. Наприклад, не можна було критикувати уряд, бо американці люблять свої місцеві уряди, які займаються вивезенням сміття або чистять дороги від снігу. Замість цього можна було критикувати Вашингтон. Це одна з помилок нашого спілкування в системі «влада – населення». Її можна позначити як відсутність об'єктивної ваги слова.

Дніпренко Н. К. Цілком підтримую думку, що робота з письмовими та усними текстами має бути виведена на професійний рівень. Зрозуміло, що і в нас тексти промовцям пишуть, але ми це робимо якось «соромлячись». Начебто це говорить перша особа. В країнах «з досвідом» демократії це професія – спічрайтер. На мою думку, для України ще важливіше інституціалізувати посаду речника. У нас речник тільки в Міністерстві закордонних справ. Це призводить до того, що офіційну позицію від органу можна отримати лише від першого керівника. А він найчастіше зайнятий іншими справами. Будь-які інші працівники владних установ просто не знають, чи можна їм коментувати, чи ні. Державний службовець сам вирішує, чи коментувати, чи краще промовчати, бо потім будуть неприємності. Я натрапляла на

спічрайтер

речник

ПРАВО ЧИНОВНИКА
НА КОМЕНТАР
МАЄ БУТИ
ВРЕГУЛЬОВАНО,
ЦЕ ПОЛЕГШИТЬ
ДОСТУП МЕДІА
ДО ІНФОРМАЦІЇ

ШВЕЦІЯ ЗАКОНОМ
РЕГЛАМЕНТУВАЛА
ПРАВО НАДАННЯ
ВІДПОВІДІ КОЖНИМ
ДЕРЖАВНИМ
СЛУЖБОВЦЕМ
ВІДПОВІДНО
ДО КОМПЕТЕНЦІЇ

медіа-фільтри

таке явище як журналістка. Пригадую, приїхала до єдиної на той час жінки-керівника підрозділу в Адміністрації Президента, а вона і хоче, і боїться, і нема в кого запитати. Чекала я чекала, та так і поїхала ні з чим. А техніка простояла, матеріал не привезла. З цим завжди складності. Офіційно не заборонено, а практично всі знають, що будуть проблеми. В нас були кумедні ситуації, коли всі керівники відмовлялися, погоджувався провідний спеціаліст – наймолодший за рангом – і робив це із великим задоволенням. В наших умовах посада речника є вкрай необхідною. Сьогодні ті позиції, що висловлюються прес-секретарями, не можна вважати офіційними. Ці повноваження не є прописаними в їх посадових інструкціях. Увівши посаду речника, ми створимо механізм для забезпечення:

- формулювання офіційної позиції органу з важливих питань політики;
- постійного доступу медіа до офіційної позиції органу влади;
- прозорості в роботі державної установи.

Почепцов Г. Г. До речі, є ще три помилки в роботі органів влади.

Перша – не слід розглядати журналістів як ціль спілкування, насправді вони могутній фільтр, який щось пропускає через себе, щось ні. Тому губиться справжня ціль – населення. У Ніксона були погані стосунки з журналістами. Для того, щоб журналісти нічого не перекручували, для Ніксона писалися малі тексти, в яких було не більше ста слів. З такого малого тексту неможливо щось вичленити і залишити. В газету йшло все. В багатьох випадках спеціально створювалися системи, які дозволяли виходити на населення, оминаючи хоча б столичних журналістів, які в усіх країнах вважаються пишаними. Наприклад, економічну доповідь президента розсилають професорам економіки в усі університети. Регіональні телестудії могли поставити запитання якомусь міністру, і запис ішов безпосередньо на цю студію. У випадку Рейгана було створено комп'ютерну систему, яка давала прогноз реагування на ті чи інші ініціативи для 127 категорій населення (див. працю: Wirthlin D. The greatest communicator. What Ronald Reagan taught me about politics, leadership, and life. – Hoboken, 2004). Важко уя-

вити собі таку страшну сегментацію населення. Але вона була і давала чіткі прогнози. Президент уже не працював у морі невідомості.

Друга важлива помилка – неадекватне використання соціопитувань. Наш соціолог дає результати, але хтось із ними повинен працювати далі. Американський спеціаліст із громадської думки зветься поллстер, і це його робота. Образно вони описують свою роботу так: президент – це людина в човні, а громадська думка – це течія чи крижини у воді; човен із мотором може поплисти куди захоче, але він не може в реальному житті плисти проти громадської думки, бо його не переоберуть на наступний термін. Популіст пливе туди, куди веде його течія, але державне управління не може так будуватися. І третій варіант – це плисти з урахуванням течії, крижин, за допомогою вітрил, але туди, куди треба привести свій народ. До речі, є й таке зауваження: соціопитування ніколи не слід використовувати для того, щоб знайти теми, про які не треба говорити (див.: Westen D. The political brain. The role of emotion in deciding the fate of the nation. – New York, 2007, p. 174). Кандидати не повинні ні від чого відмовлятися.

Третя помилка – неправильне використання послуг спічрайтерів. Західний спічрайтер може піднятися на рівень заступника глави адміністрації, бо він зайнятий не вербальним оформленням чиєїсь думки, він сам породжує цю думку. Наш спічрайтер – це філолог чи журналіст із якоїсь газети, колись комсомольської, а сьогодні – будь-якої, який не знає змісту. Йому його хтось повинен дати, а він уже розпише. Таким чином різко звужуються можливості спічрайтерів. Умовно кажучи, там повинні сидіти політологи, а не філологи.

До речі, є вже комп'ютерні програми з написання промов. З іншого боку, підготовка промови Білла Клінтона, наприклад, мала дев'ять етапів, останнім був сам виступ президента. Але серед цих етапів двічі була перевірка соціопитуваннями – потрібна чи ні населенню така ініціатива першої особи. Тобто не губиться головне: реагування населення.

Ми не можемо бути першими на цьому шляху, бо західний досвід набагато більший. Але ми

В ІСТОРІЇ
АМЕРИКАНСЬКОГО
СПІЧРАЙТЕРСТВА
ВИДІЛЯЮТЬ ТРИ
ЕТАПИ:
– 1901–1933 –
РИТОРИЧНЕ
ПРЕЗИДЕНТСТВО І
ПРОФЕСІОНАЛЬНИЙ
СПІЧРАЙТЕР,
– 1933–1969 –
СПІЧРАЙТЕР-
РАДНИК,
– 1969 – ПО
СЬОГОДНІ –
СПЕЦІАЛІСТ ЗІ
СПІЧРАЙТИНГУ [5]

ЧОТИРИ РІВНІ
ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ
З ГРОМАДСЬКІСТЮ:
ІНФОРМАЦІЯ -
КОНСУЛЬТАЦІЯ -
ДІАЛОГ -
ПАРТНЕРСТВО

*діалог постійний
та конкретний*

можемо бути першими в застосуванні тих нових методів, які й на Заході щойно започатковано.

Дніпренко Н. К. Ми можемо використати ситуацію собі на користь, бо світ уже має досвід успішних комунікацій із суспільством. Нам необхідно вивчити, адаптувати та впровадити кращі технологічні рішення. Цікаву модель рівнів взаємодії влади з громадськістю пропонує Рада Європи. У 2010 році в Києві Радою Європи було проведено Форум з питань демократії та офіційно презентовано ухвалений на конференції міжнародних неурядових організацій Ради Європи 1 жовтня 2009 року «Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення» [1].

1. *Інформація.* Інформування є обов'язковим на всіх етапах процесу прийняття рішень.
2. *Консультація.* Цей процес передбачає вивчення органами державної влади думки громадськості з різних питань суспільного життя. При прийнятті рішення має бути враховано думку різних зацікавлених сторін. Консультація актуальна на всіх подальших етапах процесу прийняття рішень.
3. *Діалог.* Будь-яка зі сторін може ініціювати діалог, який у свою чергу може бути постійним або конкретним. *Постійний діалог* – це двостороннє спілкування з метою забезпечити регулярний обмін думками. *Конкретний діалог* зазвичай веде до вироблення спільної рекомендації, стратегії або законопроекту.
4. *Партнерство.* Партнерство передбачає спільну відповідальність в процесі прийняття рішення.

За цією моделлю ми знаходимося між 1 та 2 рівнем взаємодії. Консультації в нас офіційно впроваджені ще у 2004 році, але так і не стали реальною складовою процесу прийняття рішення.

Почепцов Г. Г. Американці взагалі намагаються розділяти функції служби комунікацій і прес-служби, вважаючи, що служби комунікацій виконують стратегічні функції: вони вказують, що і як сказати. Прес-служба виконує тактичні функції, вона відповідає за те, де й коли це буде сказано.

Наступний рівень задіяності персоналу Білого дому в комунікативній роботі – від 25 до 30 відсотків співробітників віддають дві третини свого часу комунікаціям. Але реально всі, починаючи від глави адміністрації, переймаються питаннями: якими будуть наші комунікації, як ми будемо презентувати наш меседж, до яких аргументів будемо вдаватися? Як обов'язковий закон комунікації закладається й таке: виходити до аудиторії з того чи іншого питання раніше за критиків. Інакше важко буде змінити точку зору аудиторії.

Сильна влада не боїться виходити до народу, має для цього безліч шляхів, враховуючи так званих сурогатних виступаючих, які не належать до влади, але виконують ті ж самі комунікативні функції.

Всі хочуть, щоб їх поважали. Тому дії влади повинні бути не тільки прогнозованими, а й не вступати в конфлікт із населенням. Населення хоче не так багато: щоб поважали і його, і його країну. Загалом слід визнати, що сьогодні комунікації держави зі своїми громадянами базуються на більш об'єктивній і детально прорахованій базі, ніж це було колись. Це і більш професійний підхід, оскільки інтуїтивність його відійшла в минуле. Цю професійність можна побачити також у конкретних типах цілей, які тримають у полі уваги владні команди.

Дніпроенко Н. К. Насправді влада і громадянське суспільство не є антагоністами. Ми разом хочемо процвітання своїй країні. Влада має враховувати, що службовці працюють за платню, отриману від держави, читай громади, інститути ж громадянського суспільства роблять це за рахунок власного ентузіазму. Тому цей діалог зобов'язаний бути, як мінімум, шанобливим.

Проблема комунікації влади з громадою полягає навіть не в інформуванні, а в невмінні сторін чути одна одну, в першу чергу це стосується влади. Досвід проведення консультацій з громадськістю, а це громадські слухання, обговорення, круглі столи та інші заходи, в тому числі й електронні консультації, свідчить, що механізмів опрацювання пропозицій органом влади фактично не існує.

Ця процедура технологічно не прописана ні в нормативних документах, ні в методиках, а це означає, що ця частина часто залишається не-

*КОМУНІКАЦІЯМИ
ЗАЙМАЮТЬСЯ
ВСІ, НЕ ТІЛЬКИ
ПРОФІЛЬНІ
ПІДРОЗДІЛИ*

*СИЛЬНА ВЛАДА
МАЄ Й СИЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ*

*ЗА ПЕРШУ
ПОЛОВИНУ
2010 РОКУ
ОРГАНАМИ
ВИКОНАВЧОЇ
ВЛАДИ В УКРАЇНІ
ПРОВЕДЕНО 2012
КОНСУЛЬТАЦІЙ, НА
НИХ ЗІБРАНО 3406
ПРОПОЗИЦІЙ, З НИХ
ВРАХОВАНО 1663*

*ДВІ КОНЯКИ, ЩО
ТЯГНУТЬ ВОЗИКА І
СПРЯМОВАНІ В ОДИН
БІК, – ЦЕ БІЛЬШЕ,
НІЖ ПРОСТО ДВІ
КІНСЬКІ СИЛИ. ВОНИ
ДОТЯГНУТЬ БІЛЬШЕ,
НІЖ БУДЕ СУМА
ТОГО, ЩО КОЖНИЙ
ТЯГНУВ БИ ОКРЕМО*

*ЯКЩО ОДНА НОГА
ЙДЕ ВЛІВО, А ПРАВА
В ІНШИЙ БІК, МИ В
КРАЩОМУ ВИПАДКУ
ЗАЛИШАЄМОСЯ НА
МІСЦІ*

*КОМУНІКАЦІЯ - ЦЕ
СПРАВА ТИХ, ХТО
КОМУНІКУЄ. НА
ЗРАЗОК НАПИСУ НА
ПЛЯЖІ «СПАСІННЯ
ТИХ, ХТО ТОНЕ, -
СПРАВА САМИХ ТИХ,
ХТО ТОНЕ»*

здійсненню або має декілька фільтрів-перепон. Перша, все залишається на рівні розмов. Державні службовці послухали, «взяли до відома» та розійшлися, бо процедури опрацьовувати розмови немає. Кращий випадок – матеріали потраплять до відповідного фахового підрозділу. Але для цього треба було організувати запис стенограми заходу або зобов'язати громадськість подавати тези в письмовому вигляді. Найчастіше громадськість говорить багато, але мало пише. До того ж, «те, що...» громадськість пише, не є придатним для споживання у владних структурах – це друга перепона. Третя. Стенограму зробили – немає кому розшифровувати. Підрозділ зі зв'язків з громадськістю не робить, «бо це не його робота», а профільний не робить, бо йому це не потрібно і він не зобов'язаний. В органах влади зберігається звичка, що кожен робить своє, і ми не бачимо спільну кінцеву мету державної роботи – користь суспільству. В країнах «сталого демократії» ведеться постійна робота з колективом із визначенням цілей і місії організації, сам цей процес гуртує і спрямовує.

Кожний знає загальну ціль, а не тільки свої функціональні обов'язки, прописані в посадовій інструкції. Розуміння важливості цієї роботи недооцінюється керівниками, тому й відсутні відповідні механізми реалізації. А для цього в інших країнах працюють підрозділи з внутрішніх комунікацій, які здійснюють корпоративну роботу в середині колективу.

Залишається сподіватися, що зі становленням комунікативної культури українського суспільства буде зміцнюватися й політична воля до впровадження стандартів комунікації в роботі органів влади. В таких країнах розвинуті комунікації, із визнаннями з боку суспільства і влади стандартами, стали основним знаряддям демократичного розвитку та ефективності роботи державного апарату. Необхідно зауважити, що Україна зробила спробу наблизитися до розробки комунікативної політики. Так прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2010 року №85 «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики» [4]. Водночас, поки що не вистачає спільних зусиль наукової еліти, громади та урядовців для дове-

дення цієї справи до кінця. Бо розробник проекту Закону Міністерство юстиції самостійно з таким завданням не впорається.

Тому так актуально для України вивчити європейський досвід, засвоїти вже розроблені та успішно діючі моделі, до яких входять: наукові інститути, лабораторії, дискусійні платформи, робочі групи науковців і практиків, офіційні документи, що впроваджують стандарти комунікацій, розгалужена система комунікативних підрозділів органів влади, які реалізують комунікативну політику, механізми для впровадження інновацій у цій сфері, підготовка кадрів та інше.

Головне, налагодити взаємозв'язки науки та практики, що збагатять обидві сторони.

-
1. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення CONF/PLE(2009)CODE1 <http://www.parliament.org.ua/upload/docs/Code%20of%20good%20practice%20for%20Civil%20part%20in%20decision-making%20process%20-%20ukr.pdf>
 2. Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади / За заг. ред. Н. К. Дніпренко. – К. : ТОВ «Вістка», 2008. – 164 с.
 3. Майбутнє: стратегії, сценарії, комунікації. Навч. посібник для студентів і аспірантів. – К. : Альтерпрес, 2010. – 308 с.
 4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2010 р. № 85-р «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики» http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=119846
 5. *Nelson M. Speeches, speechwriters, and the American presidency // The president's words. Speeches and speechwriting in the modern White House.* – Lawrence, 2010, p. 2–3

СИСТЕМА ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ ЯК ПРОДУКТ ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Володимир БЕХ, Олександр РЯБЕКА

Система державно-громадського управління подається як продукт процесу демократизації управління суспільством, що виникає на основі комунікаційного процесу між державою і громадянським суспільством. Механізмом її формування виступає організаційна взаємодія, а механізмом функціонування і розвитку – соціальне партнерство. Аналізується морфологічна і функціональна відповідність структури громадянського суспільства структурі і функціям державної влади.

Про авторів: Бех Володимир Павлович, доктор філософських наук, професор, Перший проректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Рябека Олександр Григорович, народний депутат України, аспірант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Мета даної статті полягає в теоретичній презентації системи державно-громадського управління як закономірного продукту подальшої демократизації організаційно-владних повноважень, зв'язків між державою та громадою.

Сучасне законодавство України надає певні можливості для плідної взаємодії органів публічної влади з громадськістю, але технології та методи цієї взаємодії ще потребують свого впровадження та вдосконалення. В Україні наукові підходи щодо методів та форм взаємодії, шляхів її ефективного здійснення розвивають учені та фахівці: А. М. Колодій, В. М. Князев, Н. Р. Нижник, Г. Г. Почепцов, М. О. Пухтинський та ін.

Не можна не звернути увагу на той факт, що співпраця влади з населенням, широке залучення громадськості до державних справ, демократія взагалі – це природа державного існування країн, які розташовувалися на території України, починаючи з періоду виникнення перших дер-

Ключові слова:

державно-громадське управління, організаційна взаємодія, комунікація, соціальне партнерство

жавних утворень; це притаманна та природна риса ментальності українського народу.

Розуміння цього є надзвичайно важливим для України на сучасному етапі її розвитку, на що прямо вказує аналіз основних причин, які викликали піднесення демократичних настроїв українського народу в листопаді-грудні 2004 року, що призвели до так званої «помаранчевої революції».

Для формування системи державно-громадського управління суспільством (СДГУ) повинні бути наявні **два чинники: підстава і умови**. При цьому підстава знаходиться в самому явищі, а саме в організаційній взаємодії органів державного управління і організацій громадянського суспільства (ОГС) на основі сукупності взаємозв'язків між ними, а необхідні і достатні умови знаходяться ззовні до цієї взаємодії.

Механізмом породження СДГУ, як продукту процесу демократизації управління суспільством, є організаційна взаємодія між органами державної влади і ОГС. Ми тут виходимо з визначення організаційної взаємодії, що сформулював М. Туленков [4].

У будь-якому соціальному утворенні (підприємство, організація, фірма тощо) організаційна взаємодія виникає на основі розподілу повноважень, функцій і взаємних зобов'язань між структурними підрозділами, рівнями управління і співробітниками. Форми реалізації організаційної взаємодії визначаються з урахуванням статусу структурного підрозділу чи працівника, характеру технологій виконання роботи, форм розвиненості комунікацій тощо. Вона організовується, як правило, керівниками і менеджерами, що відповідають за виконання контрольних і координаційних функцій, або встановлюється в порядку самоорганізації на основі вільної домовленості учасників спільної діяльності.

Організаційна взаємодія проявляється в різних формах: співробітництво, консенсус, узгодження, гегемонія, контроль, панування, керівництво, ізоляція, нейтралізація, боротьба, суперництво тощо. В складних системах соціального управління з розгалуженою ієрархічною структурою організаційні взаємодії можуть бути вертикальними, горизонтальними і діагональними.

ОТРИМАННЯ
СИСТЕМИ
ДЕРЖАВНО-
ГРОМАДСЬКОГО
УПРАВЛІННЯ
СУСПІЛЬСТВОМ
ОЗНАЧАЄ
ТЕОРЕТИЧНЕ
ДОВЕДЕННЯ
ОНТОЛОГІЧНОЇ
ЄДНОСТІ В
ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ
ВЗАЄМОДІЇ
ДЕРЖАВНОЇ І
НЕДЕРЖАВНОЇ
ФОРМ ВЛАДИ МІЖ
СОБОЮ НА ОСНОВІ
РОЗВИНЕНОГО
КОМУНІКАЦІЙНОГО
ПРОЦЕСУ

*державно-громадське
управління*

ОРГАНІЗАЦІЙНА
ВЗАЄМОДІЯ – ЦЕ
БАГАТОРІВНЕВА
СИСТЕМА З
ШИРОКИМ СПЕКТРОМ
РОЗПОДІЛУ
ОРГАНІЗАЦІЙНИХ
СИЛ МІЖ
СУБ'ЄКТАМИ
УПРАВЛІННЯ,
ЩО ДОЗВОЛЯЄ
ВИЯВЛЯТИ Й
УТОЧНЮВАТИ ЇХ
ЦІЛІ, А ТАКОЖ
СУКУПНІСТЬ
ФОРМАЛЬНИХ І
НЕФОРМАЛЬНИХ
ЗВ'ЯЗКІВ І ВІДНОСИН
МІЖ НИМИ

*організаційна
взаємодія*

*типи зв'язків
держави та
громадянського
суспільства*

*зв'язки
структурування*

Механізм організаційної взаємодії, що базується на системі організаційних норм, культури і цінностей, складається з таких елементів: а) індивідів (членів організації), що здійснюють ті чи інші дії; б) змін у зовнішньому середовищі, викликаних цими діями; в) впливом цих змін на інших індивідів – членів організаційної системи; г) зворотною реакцією індивідів. При цьому спосіб організаційної взаємодії складається, як правило, з шести основних аспектів: 1) передачі інформації; 2) одержання інформації; 3) реакції на отриману інформацію; 4) переробленої інформації; 5) одержання переробленої інформації; 6) реакції на перероблену інформацію.

Враховуючи розмаїття зв'язків, відносин, дій і взаємодій між суб'єктами та об'єктами управління всередині організаційних формувань, між сполучними організаціями і оточуючим середовищем, а також те, що всі вони відбивають складні організаційно-управлінські явища і процеси, які мають відповідну структуру, що постійно змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Звернемося до унікальних зв'язків (функціональних органів), що подані Е. Юдіним, а саме: структурування, взаємодії, конфлікту, породження, перетворення, функціонування, розвитку, управління і корекції, за рахунок яких встановлюється і стало функціонує механізм формування даної цілісності [5].

Зв'язки структурування формують морфологічні канали буття і напрям, у якому відбувається організаційна взаємодія держави і ОГС. Вони створюють можливості для формування СДГУ як продукту взаємодії названих вище носіїв влади. Цей тип зв'язків формує особливу морфологічну структуру в соціальному організмі країни, що отримала в науковій літературі назву гомеостат. Гомеостат – це базисне функціональне поняття механізму обробки інформації. Він реалізується на різноманітних матеріальних носіях.

Зв'язки взаємодії виникають між державою і ОГС на основі наявності двох форм влади – державної і недержавної - утворюють умови динамічної взаємодії, в результаті чого виникає така взаємодія, що створюється за особливими законами інформаційної взаємодії. Держава може реалізувати свій організаційний потенціал завдяки

особливій якості директивної інформації, а громадянське суспільство – звітної інформації.

Зв'язки конфлікту викривають наявність суперечностей між поведінкою держави, що обумовлюється її намаганням провести ті чи інші реформи в країні, і потребами ОГС. Конфлікти постійно виникають у будь-якій країні світу. Походження їх також може бути різним. Наприклад, майдан в Україні виник як результат масового незадоволення громадянського суспільства діями вищого керівництва нашої держави. В Греції і Італії сьогодні населення незадоволене згортанням освіти і обмеженням заробітної платні, у Франції – еміграційною політикою держави. В Америці – наслідками рішень керманців країни у військовій царині, економічної стагнації і розмахом сучасної фінансової кризи.

Зв'язки породження у структурі системи саморегуляції країни є каналами, якими розгортається організаційний потенціал держави і адекватна йому політична участь ОГС в управлінні суспільством. Народ наділяє державу владою, а держава виступає з ініціативами розбудови різних сегментів життєдіяльності громадянського суспільства і під нові потреби останнього цілеспрямовано проводить політику розбудови власної структури і накопичення власного організаційного потенціалу. Модернізація державного устрою не може надто далеко випереджати розвиток громадянського суспільства, оскільки це веде до встановлення диктатури держави і породження нового Левіафану. Локалізація організаційної взаємодії держави і ОГС у просторі та циклізації в часі є системою саморегуляції соціального організму країни.

Зв'язки перетворення сприяють тому, що будь-яка упорядковуюча дія, поштовх до організації з боку держави не залишається без уваги з боку громадянського суспільства. Це обумовлено їх взаємозалежністю як морфологічних цілісностей, що є складовими елементами в структурі органу саморегуляції соціальної системи. Хоча є моменти, коли громадянське суспільство може свідомо чи підсвідомо не виконувати закони, як це сьогодні відбувається в Україні, або ігнорувати ініціативи держави (наприклад, держава розпочала війну, а народ країни її не підтримує). Але це, як правило, є винятком.

зв'язки взаємодії

зв'язки конфлікту

зв'язки породження

зв'язки перетворення

зв'язки функціонування

Зв'язки функціонування формують найбільш повний дискурс прояву організаційної взаємодії держави і ОГС, оскільки саме тут можна знайти їх різні варіації. При цьому організаційна взаємодія веде до створення унікального продукту – якісно нового характеру життєдіяльності системи саморегуляції соціального цілого, що характеризується здатністю соціального організму країни самому впорядковувати свої суперечності, які спонтанно виникають у ході повсякденного життя людей. І робить вона це шляхом взаємоузгодження взаємодії людей між собою. Цей новий стан системи саморегуляції ми називаємо державно-громадським управлінням. СДГУ є фактично модернізований під потреби часу вид функціонування системи саморегуляції соціального організму країни.

зв'язки розвитку

Зв'язки розвитку відомі нам як явища, що мають назву: «соціальна зміна», «трансформація» або «модернізація». Так, наприклад, вітчизняна дослідниця І. Предборська зазначила: «Вихідним поняттям соціально-філософського аналізу нестабільності суспільства варто вважати «соціальну зміну». На відміну від поняття «суспільний розвиток», яке вживається переважно у вітчизняній суспільствознавчій літературі, поняття «соціальна зміна» не передбачає однозначної зумовленості переходу від етапу до етапу, чіткої спрямованості розвитку, вивчає все різноманіття можливих станів суспільства» [2, 6].

МОДЕРНІЗАЦІЯ –
ЦЕ ТВОРЧО-
ПЕРЕТВОРЮВАЛЬНА
ФУНКЦІЯ РОЗВИТКУ
[1, 38]

Український дослідник М. Михальченко розглядає модернізацію як частину трансформації: «...Трансформація, зміни, розвиток можуть бути зорієнтованими куди завгодно: вперед, назад, вбік, по колу та інше. Модернізація орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалення, просування вперед, на розробку та реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій [1, 38]. Ідеал на сьогодні – це сталий розвиток країни.

зв'язки управління

Зв'язки управління подають нам унікальність взаємодії держави і ОГС як двох потужних і здатних до управління суб'єктів за принципом «суб'єкт – суб'єктних відносин». Самоорганізаційний ефект тут має місце з тієї причини, що обидва учасники, які задіяні у відтворенні зв'язків управління в межах соціально-

го цілого, здатні до управління, і тому стрижень самоорганізаційного процесу забезпечується саме ними.

На основі вищевикладеного ми можемо дійти висновку про те, що СДГУ – це вже зовсім інший рівень управління, який вимагає іншого параметру управління, ніж влада, що стало виконує функцію у просторі держави або громадянського суспільства як самодостатніх елементів цілого. І такий параметр, звісно, знаходиться – це розподіл влади як параметр управління процесом реалізації організаційного потенціалу держави і громадянського суспільства. Цей параметр управління має свою специфіку, яка полягає в тому, що, з одного боку, він формується стихійно, а з іншого, – розподіляється між державою і ОГС свідомо.

Зв'язки корекції подають механізм взаємовпливу одна на одну державної і ОГС – недержавної влади – за принципом зовнішнього доповнення. На сьогодні ще багато авторів продовжують ігнорувати або ж просто не розуміти визначальної ролі *зворотних зв'язків* у процесах управління. Корекція відбувається завдяки наявності не простого зворотного зв'язку, а негативного і позитивного зворотного зв'язку, що притаманні так званім функціональним системам. Вони притаманні будь-яким живим системам. Відкриття принципу зворотного зв'язку стало видатним відкриттям не тільки для розвитку техніки, але й мало винятково важливі наслідки для розуміння сутності процесів адаптації, управління і організації.

У системі державно-громадського управління суспільством зв'язки держави з громадськістю, вплив ОГС на державу є елементами механізму зворотного зв'язку. Причина і наслідки тут міняються місцями, і, що перше, а що друге, стає несуттєвим. Поняття зв'язків з громадськістю дістало поширення в науковій практиці завдяки теоретичним розробкам С. Блека, Е. Бернайса, С. Катліпа, А. Сентера, Г. Брума, Ф. Буарі, Л. Матра та ін. У сучасній науці теоретичні пошуки у сфері ЗГ здійснюють Ф. П. Сайтел, Д. Ньюс, Дж. Ван Слайк Тьорк, Д. Крукебер та ін.

Незважаючи на інтерес науковців до багатьох аспектів проблеми, відчувається нестача комплексних досліджень зв'язків з громадськістю як

У МЕЖАХ
СОЦІАЛЬНОГО
ОРГАНІЗМУ КРАЇНИ
РОЗПОДІЛ ВЛАДИ
МОЖНА ДІЙСНО
РОЗГЛЯДАТИ
ЯК ПАРАМЕТР
УПРАВЛІННЯ
СИСТЕМОЮ
САМОРЕГУЛЯЦІЇ
ЦІЛОГО, ОСКІЛЬКИ
ВІН ВПЛИВАЄ
НЕ ТІЛЬКИ НА
ДЕРЖАВНУ
ВЛАДУ І ВЛАДУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА, А
Й УСТАНОВЛЮЄ
МІЖ НИМИ ПЕВНІ
ПРОПОРЦІЇ ВПЛИВУ
ОДИН НА ОДНОГО

зв'язки корекції

**ЗВОРОТНІ ЗВ'ЯЗКИ
Є ОСНОВНИМ
ЧИННИКОМ У
ФОРМУВАННІ
СИСТЕМНИХ
ВЛАСТИВОСТЕЙ І
ТЕЗАУРУСУ СИСТЕМ
У ЦІЛЕСПРЯМОВАНІЙ
ПОВЕДІНЦІ**

цілісного державно-управлінського явища, що має певну об'єктивну обумовленість, стійкість, системність і безперервність, а також помітну специфіку, порівняно зі зв'язками з громадськістю в інших сферах суспільної життєдіяльності. Попри об'єктивність існування зв'язків з громадськістю як соціального інституту, його інституціоналізація у сфері державного управління потребує певних цілеспрямованих зусиль щодо як відповідного правового оформлення, так і формування механізмів ефективного функціонування відповідно до суспільних потреб становлення системи державно-громадського управління [3].

1. *Михальченко Н. И.* Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2001. – 440 с.
2. *Предборська І. М.* Теорія соціальної зміни: соціально-філософський аналіз. Автореф. дис. д-ра філософії. н.: 09.00.03 / КНУ. – К., 1993. – 23 с.
3. *Работа Юрій Іванович.* Зв'язки з громадськістю як інститут державного управління : дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Національна академія держ. управління при Президентіві України. – К., 2006. – 221арк. – Бібліогр.: арк. 196 -212.
4. *Туленков М.* Організаційна взаємодія як предметна сфера соціології управління // <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1497> <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1497>
5. *Юдин Э. Г.* Системный подход и принцип деятельности. – М.: Наука, 1978. – 392 с.

МЕДИОЛОГИЯ РАЗРЫВА: ТРИ ПАРАДОКСА ДИСКОММУНИКАЦИИ

Лидия СТАРОДУБЦЕВА

Коммуникация не только определяет настоящие и будущее нашего общества, но и несет определенные угрозы. Автор высказывает оригинальную точку зрения на процессы дисконммуникации и их последствия.

Про автора: Лидия Стародубцева, доктор философских наук, профессор Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина, зав. кафедрой медиа-коммуникаций.

Как известно, в Рождество 1882 года почти ослепший, страдающий невыносимыми головными болями, Фридрих Ницше оказался обладателем «игольчатого шара» – печатной машинки модели Writing Ball, изобретенной датским ученым Расмусом Маллинг-Хансенем, что, как заметил немецкий медиа-теоретик Фридрих Киттлер, радикально изменило стиль письма Ницше: отточность афоризмов заменила аргументы, игра слов – размышления, стиль телеграммы – риторику¹. Возможно, именно невинная шутка Ницше о том, что отныне он мыслит не один, а

1 Приведем в связи с этим одну любопытную цитату: «Его зрение ухудшалось, и фокусировать взгляд на странице стало тяжело и болезненно, что часто приводило к ужасным головным болям. Ему пришлось меньше писать: он даже боялся, что вскоре вообще придется от этого отказаться. Машинка спасла его, по крайней мере, на некоторое время. Он научился «слепой» печати, мог писать даже с закрытыми глазами, используя только кончики пальцев. Мысли и слова снова могли изливаться на страницы. Но машинка сказала на его трудах. Один из друзей Ницше – композитор – заметил изменения в стиле его письма. Его и без того сжатая проза стала еще жестче, еще телеграфичнее». «Возможно, с помощью этого инструмента ты даже приобретешь новый язык», – писал друг в письме, замечая, что в его собственной работе «музыкальная мысль и язык часто зависят от качества пера и бумаги». «Вы правы, – отвечал Ницше, – наше писательское снаряжение формирует и наши мысли». Этот эпизод приводится американским теоретиком «Блеска и ничеты информационных технологий» Николасом Карром в статье под названием «Делает ли Google нас глупее?» (пер. с англ. А. Лепешкиной). См.: Carr N. Is Google making us stupid? What the Internet is doing to our brains // The Atlantic. 2008. July/August. P. 56–63.

Ключові слова:

век диалога и коммуникации, человеческая память, дисконммуникация, переводимость, транслируемость, разобщение языков и различие семантических полей, медиа, передозировка коммуникацией, разрывы коммуникации

ПОЛИСЕМАНТИ-
ЧЕСКАЯ
ОТКРЫТОСТЬ,
ЭПИСТЕМИЧЕСКАЯ
ВСЕЯДНОСТЬ И
ОНТОЛОГИЗАЦИЯ
КОНЦЕПТОВ
«МЕДИА»,
«МЕДИАЦИЯ»,
«МЕДИАЛЬНОЕ»
КАК СВОЕГО РОДА
МЕТАПОНЯТИЙ,
ВМЕЩАЮЩИХ В
СЕБЯ РАЗМЫТОЕ
МНОЖЕСТВО ФИГУР
УНИВЕРСАЛЬНОГО
ПОСРЕДНИЧЕСТВА,
ТАКИ УГРОЗУ ИХ
ВЫРОЖДЕНИЯ В
ОЧЕРЕДНЫЕ ПУСТЫЕ
КОНЦЕПТЫ

вместе со своей печатной машинкой², и породила тот шлейф культурных оттисков, следов и отпечатков, из которого соткана теория медиа: от беньяминовой «ауратичности» и маклюэнового «расширения» до «оптических медиа» Киттлера и вложенных друг в друга «медиафер» Дебре.

С тех пор, как канадский «рыцарь медийного образа» донельзя распахнул семантические границы понятия «медиа», последнее никак не укладывается в прокрустово ложе редукций вроде «средства массовой информации» или «технический канал, при помощи которого послание передается от отправителя к получателю».

Должно быть, на излете столетия, тщетно выдававшего себя за «век диалога и коммуникации», повсеместная экспансия многоликого Протея медиа-теории, которая без усталости забавлялась игрой самономинаций – от незамысловатых «Media Studies» и «Medienwissenschaft» до претенциозных «медииологии», «медиа-антропологии» и «медиа-философии», – была вполне оправдана мыслительным упрямством поиска ответов на взрыв «информационной бомбы», безальтернативность информационных войн и вызовы дигитальной революции.

Однако отчего бы не согласиться с тем, что со времен Маклюэна до сих пор все еще заманчиво недоотвеченными остаются вопросы о границах медиальности и медиальности самих границ: онтических, антропологических, эпистемических et cetera? Не суждено ли «эйфории по поводу медиа» в гуманитаристике начала нового столетия смениться своего рода теоретическим откатом к проблемам «расщепов» и «щелей» медиального послания, концептуализацией «разрывов» медиальных оболочек? И не придет ли на смену оптимистичным размышлениям в духе теории «коммуникативных актов» исполненная меланхолии рефлексия над «актами дискommunikации»? Об этом, собственно, и пойдет речь.

1.

Зададимся для начала простым вопросом: почему, к примеру, столь изысканно-сложному

² Не случайно более века спустя этот факт попадет в сферу философских рефлексий о медиальности, например, у венского медиа-теоретика Франка Хартманна. См.: *Hartmann F. Medienphilosophie. Wien: WUV, 2000. P. 291.*

приспособлению, каковым являлась упомянутая печатная машинка Маллинга-Хансена – этой элегантной медной полусфере, усыпанной пятьюдесятью двумя клавишами, с искусным цилиндрическим механизмом и приводом из сотен мельчайших деталей – суждено было стать для стилия пишущего своего рода средством «отсечения не-сущего»? Не потому ли, что всякая новая медиа-проекция в сфере письма не усложняет его манеру, а, скорее, редуцирует сам тип мышления пишущего?

Так, в случае Ницше пресловутая печатная машинка споспешествовала отнюдь не умножению риторических фигур и тропов, не ветвлению стилистических экспериментов, не изощрению мыслительных конструкций, а, напротив, – такого рода грубально «опрощающей» конденсации, сгущению, «оплотнению» письма, когда излишкам смыслов ничего не оставалось делать, кроме как проваливаться в паузы междустрочий, ускользать в лингвистические щели и прятаться за фигурами умолчаний.

В гибридных ризоматичных дискурсах современного гуманитарного знания вряд ли отыщется более неблагород(дар)ная работа, чем пытаться строить логические конструкции по принципу «отрицательной обратной связи»: чем больше, тем меньше. Чем более развернутыми, технологически утонченными и рафинированными становятся медиа-протезы в культурных практиках коммуникации³, тем более свернутыми и лапидарными оказываются коды, языки и смыслы мессиджей, которые с их помощью транслируются. Чтобы увериться в этом, достаточно сопоставить бережно прописанные с помощью камеры-обскуры шедевры Джованни Каналетто с мгновенными «случайными» снимками современных фотоаппаратов, а вычурные многословные конструкции новоевропейской изящной словесности – с «новоязом» форумов, чатов и кратких SMS-сообщений.

³ Вслед за Р. Дебре мы условно принимаем принципиальное семантическое различие между «передачей» (transmission) – переносом информации во времени, с одной стороны, и «коммуникацией» – переносом информации в пространстве, с другой. См.: Дебрэ Р. Введение в медиологию / [пер. с франц. Б. М. Скуратова]. М.: Практис, 2010. С. 15–16.

Hans Rasmus Johann
Malling-Hansen.
Печатная машинка
с пятьюдесятью двумя
кнопками. Модель 1878 года

**ЧЕМ БОЛЕЕ
РАЗВЕРНУТЫМИ,
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИ
УТОНЧЕННЫМИ И
РАФИНИРОВАННЫМИ
СТАНОВЯТСЯ
МЕДИА-ПРОТЕЗЫ
В КУЛЬТУРНЫХ
ПРАКТИКАХ
КОММУНИКАЦИИ,
ТЕМ БОЛЕЕ
СВЕРНУТЫМИ И
ЛАПИДАРНЫМИ
ОКАЗЫВАЮТСЯ
КОДЫ, ЯЗЫКИ
И СМЫСЛЫ
МЕССИДЖЕЙ,
КОТОРЫЕ С
ИХ ПОМОЩЬЮ
ТРАНСЛИРУЮТСЯ**

И здесь уместно обратиться к знаменитой мысли, которая со времен Платона с завидным постоянством переходила из текста в текст и которую так любят повторять медиа-теоретики: изобретение богом Тевтом письменности более способствовало не запоминанию, а забыванию.⁴ Несомненно, это утверждение можно отнести и к изобретению печатного станка, камеры-обскуры, телефона, фото- и киноаппарата, патефона, телевизора, микропроцессора et cetera. Иными словами, любое технологическое нововведение в области медиа служит столь же искусственным «о-внешнением» человеческой памяти, сколь и способом от нее избавиться.

И потому музеефицированные останки прошлого, которые донельзя загромождают и без того запутанные лабиринты исторического сознания: все эти переполненные каталоги, архивы, коллекции, собрания, что разворачиваются перед взором медиолога во множестве «тек»: библио-, пинако-, глипто-, кинема-, видео-,

4 Письмена не сделают людей «более мудрыми и памятьливыми» (σοφωτέρους καὶ μνημονικώτερος): «В души научившихся им они вселят забывчивость, так как будет лишена упражнения память: припоминать станут извне, доверяясь письму, по посторонним знакам, а не изнутри, сами собою». См.: Платон. Федр. 274е-275а // Собр. соч.: В 4 т. Т. 2. М.: Мысль, 1993. С. 186. Путешествие этой мысли в истории идей могло бы составить предмет отдельного исследования. Остановимся лишь на трех примечательных аллюзиях. В эссе «As We May Think» Вэнивары Буша изобретенное им первое гипертекстовое устройство «Memex» было призвано служить «расширению человеческой памяти» и, вместе с тем, облегчению забывания всего того, что не стоит запоминать (См.: *Bush V. As We May Think // The Atlantic Monthly. 1945. July. P. 101-108*). В «Галактике Гутенберга» Маршалл Маклюэн полностью приводит этот платоновский диалог о письменности в попытке ответить на вопрос: «Ведет ли интериоризация таких средств коммуникации, как буквы, к изменению соотношения между чувствами и изменениям в ментальности?» (См.: *Маклюэн М. Галактика Гутенберга: сотворение человека печатной культуры / [пер. с англ. А. Юдина]. К.: Ника-Центр, 2003. С. 36-37*). Умберто Эко начинает свою лекцию «От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст» с подробного пересказа этого эпизода платоновского диалога, иронично замечая: если когда-то память тренировали, чтобы держать в ней факты, то после изобретения письма ее стали тренировать, чтобы держать в ней книги. (См.: *Эко У. От Интернета к Гутенбергу : текст и гипертекст / [публичн. лекц. на эконо. ф-те МГУ 20 мая 1998 года; пер. с ит. Е. Костюкович] // Новое литературное обозрение. 1998. № 4. С. 5-6*).

вплоть до аудиовизуальной INA-теки, – все то, что Режи Дебрэ, с его исследовательской оптикой захвата не менее чем шести тысячелетий человеческой культуры, некогда кристаллизовал в канонической формуле «Х-тека»⁵, – не что иное, как сброшенные «змеиные кожи» человеческой истории, пустующие оболочки, ничемные излишки памяти культур. Вы возразите: но ведь это то, что в свое время пытались «сохранить» и «передать». Да, конечно же. Но вместе с тем – и именно то, от чего в свое время пытались избавиться.

Культура дигитальной эпохи, пронизанная паутинами каталогизирующего web 2.0 и семантического web 3.0, по сути, поступает так же. От фолиантов – к блогам. От многотомных «философских сумм» – к онлайн-форумам. От прустовой неспешной темпоральности романов – к новостным «лидам» и дайджестам.

Общим для всех этих редукций остается то, что «n-1-мерное одновременно покрывает, скрывает и искажает обозначаемое n-мерное»⁶. Слишком многое остается в разрывах множущихся медиальных покровов. Слишком многое утекает в щели «за-бытия». «Отсечение лишнего» в акте коммуникации отзывается в сознании не столько интенсивностью того, что остается, сколько потерей того, что отбрасывается.

Один из парадоксов дисккоммуникации состоит в следующем. Перефразируя и развивая эллинскую мысль о Тевте и письменности, возьмемся утверждать, что сегодня медиа более способствуют не коммуникации, а дисккоммуникации. Такова парадоксальная логика «отрицательной обратной связи» медиальности.

2.

Иной ракурс размышлениям о дисккоммуникации задает мультилингвальность современного активно коммуницирующего мира, в котором насчитывается от 5 до 10 тысяч языков. Почему попытки отыскать универсальный метаязык межкультурной коммуникации, будь то средневековая латынь, *lingua franca*, волапюк

5 От древнегреч. *thêkê* – хранилище, вместилище. См.: Дебрэ Р. Цит. соч. С. 57.

6 Киттлер Ф. Оптические медиа: Берлинские лекции 1999 г. / [пер. с нем. О. Никифорова, Б. Скуратова]. М.: Логос; Гнозис, 2009. С. 260.

или эсперанто, всякий раз оказывались утопичными? Отчего Интернет противится языковой унификации? Эти риторические вопросы могли бы послужить преамбулой к рефлексии над ситуацией «рождения дискommунeкaции из духa мультингвaльнoсти».

Как в «вавилонском смешении языков» переплетаются коммуникация и дискommунeкaция? Попробуем вслушаться в слова манифестов эпохи, которая приходит на смену постмодерну.⁷ К примеру, по словам Николая Буррио, который нарек наше время именем «альтермодерн»⁸, сегодня «постмодерн умер», и наступила связанная с глобализацией особая фаза развития мира, когда человек превратился в кочевника, а «мультикультурализм и идентичность» оказались побеждены «креолизацией». Благодаря распространению новых форм медиа-коммуникаций, усложнению контактов, интенсификации культурного обмена и небывалому всплеску процессов миграции в изобилующей хаосом вселенной рождается «новый универсализм», основанный на «транзитности» идей, концепций и ценностей, тотальной «переводимости» всего и вся⁹.

Межъязыковой разрыв:

«Рождение дискommунeкaции из духa мультингвaльнoсти»

Если с тезисами о конце постмодерна, культурной «креолизации», гибридации идентичности и наступлении эпохи реально-виртуального «кочевничества» сложно не согласиться, то с постулатом о всеобщей «транслируемос-

7 Ее именуют то «метамодерном», то «трансмодерном», то «гипермодерном», то «супермодерном», то «ультрамодерном», то «сюрмодерном», то «альтермодерном», то попросту «другим модерном». См. об этом более подробно: Стародубцева Л. В. *Альтермодерн // Какой модерн? Философские рефлексии над ситуацией пост/недо/afterpost/пост-пост... модернизма*. Х. : НТМТ, 2010. С. 316–339.

8 Манифест «Альтермодерн» был приурочен одноименной выставке в рамках Триеннале Тейт 2009 (Tate-Britain, Лондон, 3.02.09–25.04.09). См.: Bourriaud N. *Altermodern*. London: Tate Publishing, 2009. 224 p.

9 Ryan B. *Altermodern: A Conversation with Nicolas Bourriaud // Art in America*. International Review. 2009.03.17. См.: <http://www.artinamericamagazine.com/news-opinion/conversations/2009-03-17/altermodern-a-conversation-with-nicolas-bourriaud>.

ти» можно поспорить. «Цифровая культура» основана на переводах и перезаписях, субтитрах и дубляже, нескончаемом преобразовании информации из одного формата в другой. Мгновенной трансляции и распространению на десятках и сотнях языков подлежат теленовости и компьютерные программы, электронные публикации и кинофильмы. Но «прозрачность» смыслов транслируемых текстов и тотальная «переводимость» в мультилингвальном мире – не более, чем иллюзия.

Как однажды заметил Вольтер в письме к Екатерине II, пересекая границу, идеи меняют свой цвет. Пересекая границы культур, слово меняет свое значение. Словари и системы перевода фиксируют не столько *транс*-ляции, сколько реляции и *кор*-реляции между значениями слов, разделенных лингвистическими барьерами. И их *с*-равнение не есть *у*-равнение. Коннотативные ряды смыслов («одного и того же», согласно словарям) слова, порождаемые в стихиях разных языков, неизбежно уводят к слишком разным мыслительным горизонтам¹⁰, а понятие, которому можно отыскать сотни словарных соответствий в других языках, по сути, остается непереводаемым ни на один из них.

В едва ощутимых семантических межъязыковых зазорах, в топосах протяженности мыслительных границ, в пространствах смысловых переходов так или иначе суждено скапливаться нетранслируемому. Именно нетранслируемое оказывается в межлингвальных расщеплах, которые есть не что иное, как «разрывы медиальных оболочек». Несмотря на попытки провозгласить становление «единого человечества», глобализирующийся мир оказывается не только перед

транслируемость

**КЛЮЧЕВЫЕ
КОНЦЕПТЫ
КУЛЬТУР ОБРЕЧЕНЫ
ОСТАВАТЬСЯ
НЕТРАНСЛИРУЕМЫМИ**

За несколько лет до появления манифеста альтернативной группы французских философов под руководством Барбары Кассен был осуществлен гигантский проект создания «лексикона непереводаемостей», исходным постулатом которого является признание принципиальной непереводаемости основных философских понятий: «"Европейский словарь философии" є "лексиконом неперекладностей" тією мірою, якою він висвітлює ... симптоми відмінностей мов». См.: Кассен Б. Вступне слово // Европейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. К.: Дух і літера, 2009. Т. 1. С. 13.

¹⁰ Например, в отличие от иррационально-мистического оттенка наивного богоискательства русского слова «свобода», латинское «*libertas*» невольно обращает к внешней, социальной свободе; санскритское «*moksa*» – к внутреннему, медитативному «освобождению от привязанностей»; французское «*liberté*» – к просветительскому пафосу и образам «свободы на баррикадах» от Эжена Делакруа до революции 1968-го; немецкое «*freiheit*» – к строгим философским дефинициям об «автономии субъекта»; английское «*liberty*» – к свободе политических деклараций и монументальной величественности «статуи Свободы»; украинская «*воля*» – к соединению порыва к «вызволению» и свободного волеизъявления независимости et cetera.

*раз-общение языков
и раз-лишение
семантических полей*

**АКТ
ДИСКОММУНИКАЦИИ
Артикулирует
«СИТУАЦИЮ
НЕПОНИМАНИЯ»,
КОТОРАЯ ВОЗНИКАЕТ
БЛАГОДАРЯ...
КОММУНИКАЦИИ**

убаюкивающей утопией победы «тотальной коммуникации», но и перед устрашающей иронией победы кросскультурной дискоммуникации.

Традиционно считается, что коммуникация предполагает наличие общего языка и единого семантического поля. Но при этом нередко забывается, что необходимым условием коммуникации также является, напротив, *раз-общение языков и раз-личение семантических полей*. Более того, наличие общего языка и единого семантического поля затрудняет, а в иных случаях даже исключает коммуникацию: она становится попросту излишней. Именно в поэтике несовпадений и разрывов, разобщений и различий, разноязычий и разногласий – иницирующий исток коммуникации. Последняя нацелена на то, чтобы эти несовпадения устранить, разрывы – залатать, разобщение – элиминировать, различия – стереть, разноязычие – устранить, разногласия – уладить. Но когда эти цели достигнуты, в коммуникации исчезает необходимость.

В хаосе современного вавилонского многоязычия дискоммуникация неотменима. Она не просто содержит в себе возможность коммуникации, не только представляет собой ее необходимое условие: *condition sine qua non* любого коммуникативного акта, но и, по сути, служит оправданием последнего. В основании логики взаимодополнительности коммуникации и дискоммуникации лежит своего рода «герменевтический круг» – «*circulus non-vitiosus*»¹¹ их взаимозависимого происхождения. И, *vice versa*, акт коммуникации направлен на преодоление «ситуации непонимания», которая возникает благодаря... дискоммуникации.

Перед нами – еще один из ее парадоксов. Как странник и его тень, в круговороте «вечного возвращения» не-того-же-самого (или, точнее, в кольце «вечного невозвращения»), коммуникация и дискоммуникация стремятся друг друга преодолеть, но именно в попытке взаимного уничтожения они друг друга неизменно вновь порождают. Они друг друга искушают и манят, друг с другом заигрывают и соперничают, друг в друге отзеркаливаются. Их ристалища беспрерывны и безысходны. В их сражениях невозможно ни выиграть, ни проиграть. Ибо коммуникация

¹¹ «Непорочный круг» (лат.).

и дискommунікація провоцують існування друга друга и друг без друга немислими. *Они нуждаются друг в друге, друг друга обосновывают и друг через друга себя утверждают, но при этом друг друга безжалостно поглощают.* Такова парадоксальная логика «(дис)коммунікативного круга» медиальности.

3.

«Как происходит, что мы через непосредственно данное можем узнать нечто Другое?». В 1921 году в попытке ответить на этот вопрос немецкий психолог, создатель теории атрибуции Фриц Хайдер предложил материальную данность, выполняющую функции опосредования, называть словом «медиум», а саму опосредованную данность – словом «вещь».¹² На протяжении почти столетия со дня выхода в свет книги «Вещь и Медиум» ее главный вопрос остается открытым.

Чем же, по сути, является медиальный мессидж: *со-общением* или *раз-общением*? Или и тем, и другим? Говоря языком Хайдера, именно скрывая собою вещь, медиум способен ее явить. И наоборот: именно являя собою вещь, медиум ее скрывает. Такова природа посредничества – вечное междумирие, переход, неустранимая трансгрессия: смещение в направлении ускользающих границ и отодвигающихся горизонтов.

Во времена тотальной медиации невольно просвечивающая из-под спуда дремлющих структур сознания пресловутая тоска по Реальному может обретать на редкость гипертрофированные формы. Одна из них – жажда разорвать медиальные оболочки, назначение коих амбивалентно. Что есть медиа, если не топос перехода между присутствием и отсутствием, протяженность самого «спатиума» неуловимых границ, ансамбль висячих соединяюще-разъединяющих мостов сознания?

**МЕДИА МОГУТ
ИНФОРМИРОВАТЬ,
ТРАНСФОРМИРОВАТЬ
И ПЕРФОРМИРОВАТЬ
ПОСЛАНИЯ, НО
ПРИ ЭТОМ ВСЕГДА
ОСТАЮТСЯ ЛИШЬ
«ОБОЛОЧКАМИ»,
КОТОРЫЕ СТОЛЬ
ЖЕ РАСКРЫВАЮТ,
СКОЛЬ И СКРЫВАЮТ
СВОЕ СОДЕРЖИМОЕ**

¹² В качестве примера медиума Хайдер приводит воздух, который пропускает звуковые и световые волны, не изменяя их конфигурации, в отличие от *вещи*, которая препятствует распространению волн и их трансформирует. По Хайдеру, медиумом выступают не звуковые и световые волны, а субстанции, в которых эти волны распространяются. См.: *Heider F. Ding und Medium.* Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2005. 128 p.

Медиальные фигуры перехода призваны «отдаляя сближать» берега воистину гераклитового потока перетекающих образов, смыслов и значений. Столь же скрывающая друг от друга, сколь и приоткрывающая друг другу отправителей и получателей нескончаемых мессиджей, струящихся сквозь вереницы разбросанных во временах и пространствах сознаний, медиальные завесы живут в игре намеков и соблазнов, готовые вдруг прорваться – предъявить неявное во внезапном столкновении лицом-к-лицу адресата и адресанта, распахнуть то, что прежде было скрыто анфиладами мерцающих оболочек – тончайших медиальных преград, экранов, фильтров.

Игривые медиальные оболочки – отнюдь не те неодолимые границы жестких дихотомий и строгих дизъюнкций, которые подчинены логике «снятия». Скорее – те легчайшие, полупрозрачные, полупроницаемые ментальные завесы, которые пребывают в интригующе неизъяснимых мирах «паралогий» и «параллаксов». Что таит в себе разрыв такой медиальной оболочки? Обострение болезни-и-боязни пустоты? Невыразимость «страха-и-трепета», выводящего за пределы привычных горизонтальных моделей коммуникации? Таинство вхождения в невербализуемый и нетранслируемый опыт переживания «таковости» Реального в его постыдной наготе? Травмирующий опыт дисккоммуникации?

Травма дисккоммуникации:

«Коммуникативная избыточность
и деструкция медиальности»

Собственно, следует оговориться: назвать опыт дисккоммуникации «травмирующим» – непростительное упрощение. Ибо этот опыт может стать и «инициирующим», и «исцеляющим», и «эскапическим», и «безумным», и «отрезвляющим», и «умиротворяющим» – нет числа ликам дисккоммуникации. Что же до «травматического разрыва» покровов медиальности, то он, как ни странно, может быть связан не с дисккоммуникативной изоляцией, но, наоборот, с шоком избыточной коммуникации («мэйлы-аськи-чаты-форумы-соцсети»), которая воистину способна повергнуть в отчаяние коммуникативной деструкции. Не случайно пресловутое «Одиночество в Сети» становится едва ли не

лейтмотивом «трагико-Медии» коммуникации в пространстве под названием «World Wide Web».

Но как это связано между собой? Дизъюнктивно? Конъюнктивно? Или, может, между ними – континуальный переход, представленный множеством фигур и знаков дискommunikации? В нашем пространственно дезинтегрированном и «принципиально гетерархически коммуницирующем обществе», как его называет Никлас Луман¹³, так называемый «синдром дискommunikации» облекается в разные формы: разорванная коммуникация, затрудненная коммуникация, незавершенная коммуникация, конфликтная коммуникация, квази-коммуникация et cetera.

Попробуем очертить два предела, между которыми заключены эти и подобные им проявления синдрома дискommunikации: это «передозировка» коммуникацией, с одной стороны, и «коммуникативный вакуум» – с другой¹⁴. Разумеется, «отсутствие» коммуникации так же разрушительно, как и ее «чрезмерность». И то, и другое выталкивает с поверхности очевидно-го в соблазнительную глубину неочевидности. И то, и другое для человека – невыносимая ноша. Такова парадоксальная логика «невыносимой ноши» медиальности.

«Медиология разрыва»: так можно было бы условно называть сферу рефлексий на тему невозможности и/или избыточности коммуникации в мире, переполненном электронными фантомами, информационно пресыщенном и изрядно уставшем от лихорадочной гонки медиа-технологий. В «прозрачном обществе», которое готово утешать себя заклинаниями о единстве «информационно-коммуникативного пространства», все более очевидной становится максима «коммуникация есть в то же время дискommuni-

КОММУНИКАТИВНЫЙ
ГОЛОД-ДЕФИЦИТ –
ОБРАТНАЯ СТОРОНА
КОММУНИКА-
ТИВНОГО
ПРЕСЫЩЕНИЯ-
ИЗОБИЛИЯ

*передозировка
коммуникацией*

ОДИН ИЗ
ПАРАДОКСОВ ДИС-
КОММУНИКАЦИИ,
ДОЛЖНО БЫТЬ,
СОСТОИТ В ТОМ, ЧТО
КРАЙНИЕ ПРЕДЕЛЫ:
НЕВОЗМОЖНОСТЬ
КОММУНИКАЦИИ И
ЕЕ ИЗБЫТОЧНОСТЬ –
СОВПАДАЮТ

13 «Если вообще возможно выделить в эволюции средств распространения информации некоторую общую направленность, характеризующую их развитие в период с изобретения письменности до современных электронных медиа, то в качестве таковой можно назвать тенденцию утверждения гетерархического порядка на месте иерархического и отказа от пространственной интеграции...» (Из резюме к работе Н. Лумана «Медиа распространения информации». См.: <http://www.gnosis.ru/media/luman.html>).

14 Пределы дискommunikации вместе с тем являются и пределами коммуникации.

кация», все более неустранимыми становятся «разрывы», которые по-гречески можно было бы изящно поименовать коммуникативными «диастемами»¹⁵. Это те паузы, пробелы, провалы, зазоры, люфты, проемы, расщепы, щели, интервалы, трещины, пропасти, бездны, лакуны, дыры *раз*-общения и *рас*-согласования, которые все сложнее «залатать», «замаскировав» кажимостью коммуникации. Это те медиальные разрывы, которые, похоже, уже не «стачать» коммуникативными швами.

Здесь главным неутешительным *credo* становится не «The medium is the message», и даже не «The medium exceeds the message», а «The medium hides the message»¹⁶. Каким образом медиа, «скрывая», все же тем самым «приоткрывает» передаваемое сообщение? Как возможно «прятать-и-являть»: *hide-and-reveal*? Независимо от того, каким видится ответ на эти вопросы и как трактовать передачу с помощью медиа: как трансформацию или деформацию, трансмиссию или субверсию передаваемого, – дерзнем утверждать, что любое медиа-послание устроено подобно окутывающему покрову и когда он рвется, мы подступаем к границам самой (не)возможности коммуникации. Если ключевая проблема медиологии XX столетия состоит в том, как возможна коммуникация, то ключевая проблема «медиологии разрыва» начала XXI столетия состоит в том, почему и как коммуникация оказывается невозможной.

Когда один из замечательных интеллектуалов, вопреки совету Оккама приумножая без особой необходимости сущности, в своем «проективном словаре философии» изобрел науку «тегименологию» как учение о покровах и оболочках¹⁷, он,

15 Греческое слово «διάστημα» буквально означает «расстояние», «промежуток», «интервал».

16 «Медиа есть сообщение», «Медиа превосходит сообщение», «Медиа скрывает сообщение» (англ.).

17 Название «тегименологии», или науки «о покровах, оболочках, упаковках, обо всем, чем явное отличается от тайного», М. Эпштейн возводит к латинскому слову «*tegimen*» – «покров, покрытие, покрывало, одежда, броня, оболочка, кожа, кровля, навес, прикрытие, защита», произведенному от глагола «*tego, tegere*» – «крыть, покрывать, скрывать, укрывать, хранить, защищать, окутывать, прятать, хранить в тайне», противопоставляя мир «феноменов» миру «тегименов». Феномен и тегимен – обратимые понятия; то, что феномен являет, то тегимен скрывает собой. Скорлупа – тегимен ореха.

сам того не подозревая, очертил концептуальные контуры новой, зыбкой и шаткой, деонтологизирующей «онтологии медиа-реальности», которая столь же соткана из множества полупроницаемых медиальных завес, покровов, облочечек, сколь и чревата их разрывом – сладкой горечью опытов дискommунікації, заставляющих вспомнить и об «истории безумия в классическую эпоху», и об отчаянных одах одиночеству кьеркегоровских абсурдных «прыжков через пропасть бесконечной длительности», и о ницшеанской печатной машинке.

Маска – тегимен лица. Одежда – тегимен тела. Таким образом, утверждает автор, между «вещью-для-нас» и «вещью-в-себе» – этими крайними пределами кантовского дуализма – разворачивается множество слоев, поочередно скрывающих друг друга, вплоть до полной непроницаемости. См.: *Эпштейн М.* Мистика упаковки, или Введение в тегименологию // *Комментарии.* М.; СПб., 2001. № 20. С. 249–261.

КІНО ВІД САМИХ СВОЇХ ПОЧАТКІВ ТЯЖІЛО ДО МАС-МЕДІА

Сергій ТРИМБАЧ

Коли порівнювати з минулими десятиліттями, кіно ніколи ще не було настільки багатим на супутні екранні техніки і технології. Це ускладнює його життя й водночас дарує неуявні досі можливості саморозвитку. Використовуючи набутки медіасфери, кіномистецтво розширює власний культурний космос, майбутні контури якого тільки починають вимальовуватись.

Ключові слова:
колективна цензура

**ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ
КОМУНІКАЦІЇ
(А КІНО ДІСТАЛО
ПРОПИСКУ Й ТУТ)
СУТТЄВИМ ЧИНОМ
ТРАНСФОРМУЮТЬ
ПСИХІЧНЕ ТА
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ
ЛЮДИНИ**

Про автора: *Сергій Тримбач, кінокритик, кінознавець, сценарист, Президент Асоціації кінокритиків України, Голова Національної спілки кінематографістів України.*

Добре відомо, що впродовж першого десятиліття (1896–1906) кіно вписувалося в систему ярмаркових видовищ і сприймалося як такий собі трюк задля забави, а відтак і спілкування «плебса» (аристократи здебільшого дистанціювалися від таких розваг). Трохи пізніше буде сформульовано доволі точне визначення кіно як «індустріального фольклору» (Корній Чуковський, який на початку ХХ століття практикував як кінокритик). А вже у другій половині минулого століття Герберт Маклюен покаже, що в епоху електронних ЗМІ людське суспільство, по суті справи, повертається до первісного стану. За визначенням ученого, в добу «нової племінної людини» запановує міф, за допомогою якого можна утримувати під контролем «емоційний клімат» багатьох культур (McLuhan G.M. *Understanding Media*. – New York. – 1984. – Р. 41). Власне, сталінська епоха довела цей постулат чи не найяскравіше – «найважливіше з мистецтв» стало засобом продукування міфологій, орієнтування та контролю поведінки мас. Новітні технології, вже нинішнього століття, ще більше увиразнили цю тенденцію. Парадокс часу – прогрес стимулює не тільки позитивні тенденції розвитку суспільства, а й численні прояви фактичного здичавіння людських суспільств.

За таких обставин кіно повертається у свій «домістецький стан», старанно вписуючись (зусиллями продюсерів передусім) у нові-старі реалії індустріального фольклорного товариства. Це називається, «крок вперед, два кроки назад». Технологічний прогрес у великій кількості сюжетів громадського життя означає регрес. Хочеться вірити, що він минутий, тимчасовий. Однак підстав для оптимізму небагато.

Скажімо, руйнація ціннісної вертикалі, на зміну якій прийшов горизонтальний хаос, одним із наслідків чого є системна криза гуманітарної освіти в багатьох країнах світу (Україна аж ніяк не виняток). Ще один наслідок – інформація про тексти культури не акумулюється в інституті соціокультурної критики, її перекодовано в таку собі багатовекторну, розмиту інституцію. Упровадження Інтернету призвело до розколу читацької та глядацької громади на чимало кількості середовищ, кожна з яких воліє зберігати автономність функціонування. Немає сумніву – тут є й чимало позитивних моментів. Адже мистецтво творить не тільки тексти, а й соціокультурні середовища, «комунікативні майданчики», де є свої гуру, свої транслятори змісту. Де є, зрештою, своя колективна цензура, що «обрізає» неприйнятні для даного середовища змісти й тексти.

Втім, щось подібне відбувалося й раніше. Скажімо, в 1830-ті роки, коли письменники, а за ними й композитори, музиканти, позбавляються залежності від правлячого класу, традиційних аристократів, і перетворюються на власне професіоналів. Літературні журнали є чи не найхарактернішим проявом означених процесів. Саме ставлення до професіонального статусу відділяє одні письменницькі групи від інших (Див. детальніше: Эйхенбаум Б. М. О литературе.- М.: Сов. писатель.- 1987. – С. 428–436). Нині сфера екранних мистецтв, екранних медіа загалом переживає щось подібне. Розвиток новітніх технологій дозволяє в домашніх умовах продукувати екранні тексти і навіть їх поширювати (через той же Інтернет). Найсуттєвішим моментом тут є позбавлення диктату замовника (донедавна ним була виключно держава, а точніше державні чиновники; за радянських часів вони звіряли подібність фільмових текстів до ідеологічних

УПРОВАДЖЕННЯ
ІНТЕРНЕТУ
ПРИЗВЕЛО ДО
РОЗКОЛУ ЧИТАЦЬКОЇ
ТА ГЛЯДАЦЬКОЇ
ГРОМАДИ НА
ЧИМАЛО КІЛЬКІСТЬ
СЕРЕДОВИЩ,
КОЖНА З ЯКИХ
ВОЛІЄ ЗБЕРІГАТИ
АВТОНОМНІСТЬ
ФУНКЦІОНУВАННЯ

колективна цензура

диктат замовника

ЗА ЛОГІКОЮ
ІСТОРИЧНОГО
ПРОЦЕСУ ВАРТО
ОЧІКУВАТИ ВЖЕ
В НАЙБЛИЖЧЕ
ДЕСЯТИЛІТТЯ
ФОРМУВАННЯ НОВИХ
ПРОФЕСІЙНИХ
СЕРЕДОВИЩ –
ЧОГОСЬ ПОДІБНОГО
ДО ТОГО, ЩО
ВІДБУЛОСЯ В РОСІЇ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XIX СТОЛІТТЯ,
КОЛИ ОСТАТОЧНО
ВИФОРМУВАЛАСЯ
ВЕЛИКА,
НАДПОТУЖНА
ЛІТЕРАТУРНА
КУЛЬТУРА

*кінотеатральний
перегляд*

*унормування
стосунків телебачення
і кінематографа*

канонів). Негативна складова – велика кількість непрофесійних текстів. Позитив той самий, що і в XIX столітті, – суттєве підвищення грамотності (медіа- та кінограмотності) великої кількості продуцентів.

Щоправда, є побоювання, що кіно просто не виживе за шалених темпів розвитку нових технологій. Традиційна кіноплівка вже сьогодні виглядає архаїкою. Глядач усе рідше асоціює кіно з великим кінотеатральним екраном. Хоча саме кінотеатральний перегляд є найадекватнішим засобом сприйняття екранного твору – хоча б тому, що забезпечує максимальну концентрацію на екранному дійстві, розкритті смислів і значень (як відомо, перегляд фільму в кінозалі багато в чому нагадує механізм сну, снотворення; відтак правомірним є задіяння психоаналітичних методик до аналізу означених процесів сприйняття). Саме внаслідок гіпнотичних можливостей «колективного сну» в кінотеатральній залі кінематограф був, упродовж мало не всього XX століття, могутнім інструментом маніпулятивного впливу на колективну підсвідомість.

Глядача почало забирати в кінематографа ще телебачення. У низці західноєвропейських країн вироблено чимало засобів зміксувати «пограбування» кінематографа. Скажімо, у Франції ще в 1980-ті роки телевізійні канали законодавчо зобов'язали – у разі показу каналом кінофільмів – відраховувати певні грошові суми на фільмовиробництво: як національне, так і загальноєвропейське. На жаль, в Україні нічого подібного не відбувається. Донедавна телебачення вважалося чимось таким, що перебрало на себе роль «найважливішого з усіх мистецтв» – тобто головного маніпулятора свідомості мас. Не дивно, що за таких уявлень керівництво держави практично повністю ігнорувало кінематограф: і як інструмент ідеологічного впливу, і як індустрію. Тільки упродовж останнього року сталися деякі принципові зміни – як у законодавчій сфері, так і в об'ємах фінансування фільмовиробництва з державного бюджету. Однак реформування галузі, по суті справи, ще не починалося. І один із перших кроків, який на часі, – це унормування стосунків телебачення і кінематографа.

Ще один грабіжник є значно молодшим за віком. Це Інтернет та продукowane ним сере-

довище. Для користувачів Інтернету, як відомо, властиво фрагментувати будь-які тексти, звужувати його об'єми, спрощувати мову спілкування. «Кліповість» (за походженням вона ще від поетичного монтажного кіно 1920-х років) засвоєно від телебачення, однак там є протиположність – романні довгограючі серіали, які роблять час і простір максимально текучим, неконцентрованим. Фрагментація нагадує, знов-таки, кіномонтаж – себто розрізання зафіксованого часо-простору і створення нової екранної реальності. Це відбувається і у власне психологічній площині, коли користувач гортає інтернет-сторінки, і у психофізичній, коли з'являється можливість поєднати різні носії змісту: тексти вербальні, фото- і кінематографічні, малярські, музичні... Останнє нагадує і колаж, який відомий віддавна (один із прикладів – численні колажі кінорежисера Сергія Параджанова, який залюбки переформовував культурну та надкультурну реальність).

Однак найважливішим тут є вже означена вище особливість Інтернету – автор бодай любительських зйомок, а чи й цілісних аудіовізуальних текстів, дістає можливість розмістити їх, влаштувавши тим самим власний «кінотеатр». Відкривається й інша можливість – отримати відгуки глядачів, витворивши, а чи упізнавши близьке соціокультурне коло. Окрім того, з'являються розрізнені уламки традиційного соціокультурного інституту мистецької критики. Під своїм справжнім прізвиськом чи псевдонімом народжуються свої авторитети – бодай і в колі, яке налічує кілька десятків реципієнтів.

Вихід простий – це вже функція держави, яка – за умови дотримання принципів демократії – мусить скеровувати об'єднавчі, цементуючі суспільство коди і символи передусім законодавчими інструментами.

Новітні соціальні мережі дозволяють користувачам зайнятися монтажем як власних образів (що посилюють засоби самоідентифікації), так і комунікацій із ближніми і далекими, що виявляють ознаки аудіовізуальної і власне духовної спорідненості. Відомий усім Facebook є прикладом того, як у режимі «тут і зараз» (класична єдність компонентів психофізичного буття, що по-своєму компенсує означену вище втрату концентрації, яка характеризувала кінотеатральне

фрагментація

кіномонтаж

власний "кінотеатр"

відгуки глядачів

**З'ЯВЛЯЮТЬСЯ
ПЕРЕДУМОВИ
ДЛЯ ПОРУШЕННЯ
ЦІЛІСНОГО
ІНФОРМАЦІЙНО-
КУЛЬТУРНОГО
ПРОСТОРУ, ЯКИЙ,
ЗА ВИЗНАЧЕННЯМ,
МУСИТЬ
ПРОДУКУВАТИ Й
ОБ'ЄДНУЮЧІ –
НАЦІЮ, НАРОД,
СОЦІУМ - СМИСЛИ**

тут і зараз

сприйняття) відбуваються зустрічі іміджевих текстів, їх зустрічний монтаж в єдиному текстуальному полі. Інша річ, що це нагадує ще фольклорний етап розвитку культури, коли (як показав колись російський дослідник Петро Богатирьов) діють закони колективної цензури: народжене цієї миті має єдиний шанс утриматися в культурі – бути підтриманим колективом. Справді, це як дописемний етап побутування текстів, що не мали фіксованого вигляду. Адже фіксація в Інтернеті є радше чимось фантомним.

У будь-якому разі кінематографістам не доводиться ігнорувати народжувані засоби комунікації. За приклад наведу практику творення фільму «Я люблю» російського режисера і оператора Павла Костомарова. Було використано нетрадиційні форми роботи над фільмом. Кастинг, добір акторів визначив коло найкреативніших молодих героїв майбутньої стрічки. Потім кожному із сорока обранців було вручено портативну відеокамеру із завданням упродовж певного часу фіксувати своє буденне особисте життя. Наступний етап – перегляд, відбір і визначення наскрізного сюжету, що об'єднує усі відзняті матеріали. Після цього написання власне сценарію (у традиційній технології, як відомо, саме з цього розпочинається робота над фільмом). Коло героїв стрічки відповідно звузилося, обраним персонажам було запропоновано зіграти в ігрових епізодах. В завершальному монтажному варіанті фільму поєднано ігрові й документальні епізоди – у такий спосіб, що годі розпізнати одне від іншого.

Запропонована і випробувана модель прагне відкрити нові обшири особистого життя людини. Драматургія вже не є чимось таким, що скоує фантазію акторів (бодай і непрофесійних). Власне стверджується не нова думка про те, що кожна людина є актором на сцені життя і кожен може реалізувати свої акторські здібності в режимі, що мінімізує вже назване колективне цензурування. Й водночас ті сюжети залишаються максимально наближеними, ба навіть включеними в реальні життєві процеси. Фільми, подібні до стрічки П. Костомарова, напевно, ще органічніше виглядатимуть не на великому кінотеатральному екрані, а в інтернетівському вікні.

До речі, тут теж своєрідна архаїзація процесів, пов'язаних з екранним мистецтвом. Адже іс-

*У НОВІТНІХ
ТЕХНОЛОГІЯХ
КОЖНИЙ ДІСТАЄ
МОЖЛИВІСТЬ
ДРАМАТИЗУВАТИ
(ЧИ ГЕРОЇЗУВАТИ)
СЮЖЕТИ ВЛАСНОГО
РУТИННОГО,
БУДЕННОГО ЖИТТЯ*

торична еволюція закономірно починалася саме з вікна, отвору, через який фрагментувався світ, котрий тим самим «пакувався» і конденсувався, відкриваючи можливість добування прихованих смислів, значень і символів. Наступним етапом було дзеркало, яке й стало прототипом екрана, механізму екранізації. Подібна еволюція описана в чималій кількості праць з історії живопису. Дзеркало дарує глибину «кадру», долаючи площинність погляду через віконну раму (прообраз рами малярського полотна і полотна екрану, в кіно можливість зміни крупності плану дозволяє максимально увиразнити процес як споглядання, так і витворення рефлексії на основі того споглядання).

Фіксація об'єктивної реальності тут так само багато в чому фантомна, примарна – в неї небагато шансів бути відкладеною до культурної та соціальної пам'яті. Разом з тим позиція глядача є тут активнішою і вільнішою – хоча б тому, що глядач вільніший у поводженні з даною йому у відчуттях психофізичною реальністю – аж до того, що він може її «знищити», бодай так само фантомно (оскільки перед ним лишень копія, тінь того, що не має оригіналу; відміна базової пари понять оригінал/копія є фундаментальною ознакою сучасних процесів; коли глядач стоїть в Луврі перед класичним полотном, йому – за здорової психіки – не може спасти на думку ступити у фізичний контакт з фізичною оболонкою твору).

Відтак не дивним є те, що в сучасній кінотеорії все частіше звертається увага на особливі можливості прояву активності глядача. Традиційний синефіл був зорієнтований здебільшого на молитовне споглядання екранного полотна, а також служіння іконам екранних мистецтв. Нині той же синефіл дістав незнані донедавна можливості закріплювати свою особливу любов до екранних текстів (як оригіналів, так і їх похідних) у вигляді власних текстових реальностей, через які він пізнає як себе, так і одновалентних йому, близьких за групою «культурної крові», екранних одноплемеників.

За приклад можуть правити ролики на *Youtube*, коли відбувається стискання, автономізація, а чи й зміна кодів поширених візуальних сюжетів та образів.

*ІНТЕРНЕТІВСЬКЕ
ВІКНО ЗНАЧНОЮ
МІРОЮ ПОНОВЛЮЄ
КОДИ СПОГЛЯДАННЯ
СВІТУ ЧЕРЕЗ
ВІКОННУ РАМУ,
ЧЕРЕЗ РОЗРИВИ В
ІНФОРМАЦІЙНІЙ
«СТІНІ»*

активність глядача

*КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ
З ВИКОРИСТАННЯМ
ФАБУЛЬНИХ
КОМПОЗИЦІЙ
ПОПУЛЯРНИХ
ФІЛЬМІВ ТАК
САМО ВИХОВУЮТЬ
СВОБОДУ
ПОВОДЖЕННЯ
З КІНОІСТОРІЯМИ
ТА ПЕРСОНАЖАМИ*

*ВИКОРИСТОВУЮЧИ
НАБУТКИ
МЕДІАСФЕРИ,
КІНОМИСТЕЦТВО
РОЗШИРЮЄ
ВЛАСНИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
КОСМОС, МАЙБУТНІ
КОНТУРИ ЯКОГО
ТІЛЬКИ-НО
ВИМАЛЬОВУЮТЬСЯ*

Ці та інші новомодні і новотворні можливості варто використати в кіно- та медіаосвіті, упровадження якої давно вже на часі і має поширення в низці західноєвропейських країн (США, Франції, Великій Британії). У будь-якому разі поки що процес такої освіти відбувається стихійно і неконтрольовано (останнє радше позитивом), і важко уявити собі його іншим.

Коли порівнювати з минулими десятиліттями, кіно ніколи ще не існувало в настільки багатому на супутні екранні техніки і технології. Це ускладнює його життя, й водночас дарує немислимі досі можливості саморозвитку.

ПОЛІТИЧНА СИЛА СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: ТЕХНОЛОГІЇ, ПУБЛІЧНА СФЕРА І ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ

Огляд статті Клея ШИРКІ

У 2011 році хвиля революцій у Тунісі, Єгипті, Лівії, Сирії спонукала численних експертів до аналізу причин та передумов виникнення соціальних заворушень. Особливий інтерес викликали до себе соціальні медіа і їх роль в організації та перебігу виявлень народного невдоволення. У цьому сенсі цікавою, на нашу думку, є стаття професора Нью-Йоркського університету Клея Ширкі «Політична сила соціальних медіа: технології, публічна сфера і політичні зміни», яка була опублікована на початку 2011 року в журналі «Foreign Affairs» (№1, 2011 рік), що видається неприбутковою організацією «Рада з міжнародних відносин» (США)¹. У цій статті автор аналізує історію протестів, що сталися ще до «арабської весни», досліджує роль Інтернету та соціальних медіа у створенні підґрунтя, передумов для соціально-політичних змін у суспільстві. Пропонуємо Вам огляд згаданої публікації.

Про автора: Клей Ширкі, професор Нью-Йоркського університету і автор праці *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*.

Історію революцій, до початку яких причетні соціальні медіа, Клей Ширкі починає з екскурсу у виголошення імпічменту президентові Філіппін Джозефові Естраді. 17 січня 2001 року парламентарі країни прийняли рішення, яке дозволяло дискредитованому корупцією президентові залишитися безкарним. Це рішення призвело до розгортання акцій протесту.

Упродовж тижня громадянам країни було надіслано майже сім мільйонів текстових повідомлень із закликом збиратись на головній площі Маніли. Масова акція протесту злякала законодавців, розслідування було завершено, президент пішов у відставку, звинувативши у своєму падінні «СМС-покоління».

Філіппінську стратегію використання соціальних медіа К. Ширкі вбачає і в заворушеннях подальших років. Зокрема, в 2004 році в

мережева популяція

вдалі ініціативи

Ключові слова:
технології,
публічна сфера,
політичні зміни,
соціальні медіа

¹ Оригінал статті розміщений за адресою <http://www.foreignaffairs.com/issues/2011/90/1>

невдалі ініціативи

**СОЦІАЛЬНІ
МЕДІА СТАЛИ
КООРДИНАЦІЙНИМ
ІНСТРУМЕНТОМ
ДЛЯ МАЙЖЕ ВСІХ
ПОЛІТИЧНИХ РУХІВ
У СВІТІ**

*потенціал соціальних
медіа*

Іспанії, коли організовані за допомогою соціальних медіа демонстрації призвели до падіння прем'єр-міністра Іспанії Хосе Марії Аснар, а також у 2009 році в Молдові, коли комуністична партія втратила владу після масових протестів, частково координованих за допомогою мереж Facebook і Twitter.

Однак не всі мережеві ініціативи були успішними, як пише професор. Так, не призвели до очікуваних результатів акції протесту в Білорусі у 2006 році проти зловживань під час виборів президента, в Ірані у 2009 році під час повстання Зеленого руху. Повним крахом закінчилося також повстання «червоних сорочок» у Таїланді в 2010 році, мобілізованих за допомогою соціальних медіа.

Розсилання текстових повідомлень, електронної пошти, фотографій через соціальні мережі не завжди допомагає успішному протіканню революцій, стверджує К. Ширкі. Ці засоби можуть виявитися неефективними в короткостроковій перспективі, але здатні вплинути на довгострокові тренди.

Незважаючи на суперечливі оцінки ефективності соціальних медіа, вони стали координаційним інструментом для майже всіх політичних рухів у світі. Тому більшість авторитарних режимів намагаються обмежити доступ до новітніх мереж. Однак «спроби прив'язати свободу Інтернету до короткострокових цілей – особливо специфічних для конкретної країни або конкретної групи дисидентів – будуть неефективними. І якщо вони зазнають невдачі, наслідки можуть бути серйозними», – пише у своїй статті К. Ширкі.

На думку вченого, потенціал соціальних медіа полягає, головним чином, у підтримці громадянського суспільства та публічної сфери. І ця зміна вимірюється роками і десятиліттями, а не тижнями або місяцями. Прогрес соціальних медіа буде поступовим і особливо повільним у авторитарних країнах, але його не спинити, вважає К. Ширкі.

Ризики вільного Інтернету

У своїй статті К. Ширкі також торкається теми свободи Інтернету. У січні 2010 року, як пише вчений, США оголосили про фінансову підтримку розвитку інструментів, призначених для відновлення доступу до Інтернету в країнах, що його обмежують. Такий підхід до свободи Інтернету, що має на меті попередити державну цензуру зовнішніх веб-сайтів, вчений називає «інструментальним».

К. Ширкі вважає, що інструментальний погляд є хибним. Цей підхід переоцінює значення ЗМІ, недооцінюючи роль соціальних медіа. «Він переоцінює значення доступу до інформації, особливо інформації, розміщеної на Заході, тоді як недооцінює значення інструментів для координації на місцевому рівні. І він переоцінює значення комп'ютерів, недооцінюючи прості інструменти, такі як мобільні телефони», – пише автор.

К. Ширкі переконаний, що більш перспективним є підхід до соціальних медіа як до довгострокових інструментів, що можуть зміцнити громадянське суспільство та громадську сферу.

К. Ширкі називає це «середовищним» підходом. Згадана концепція базується на тому, що про-демократичні зміни режиму йдуть за розвитком сильного громадянського суспільства, а не передують йому. Хоча, звичайно, народні рухи можуть успішно використовувати ці інструменти для контролю або навіть повалення свого уряду. «У цьому світі Інтернет-свобода – це довга гра, яку слід сприймати і підтримувати не як окремий пункт порядку денного, а лише як важливий внесок у більш фундаментальні політичні свободи», – зауважує вчений.

*інструментальний
підхід*

**ПОЗИТИВНІ ЗМІНИ
В ЖИТТІ КРАЇНИ,
В ТОМУ ЧИСЛІ ПРО-
ДЕМОКРАТИЧНІ
ЗМІНИ РЕЖИМУ,
ЙДУТЬ ЗА
РОЗВИТКОМ
СИЛЬНОЇ
ГРОМАДСЬКОЇ
СФЕРИ, А НЕ
ПЕРЕДУЮТЬ ЇЇ**

Падіння комунізму

У своїй статті науковець наголошує, що жоден аналіз прикладів протидії політичному режимові протягом новітньої історії був би неповним без вивчення передумов падіння комунізму у Східній Європі у 1989 році і подальшого розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Під час існування залізної завіси Сполучені Штати та їх західні сателіти вкладали чималі кошти в різні

*зміщення в балансі
сил*

дії ідеологічного впливу на громадян СРСР та соцтабору. Спробі змінити сприйняття світу радянськими людьми слугували ефірне мовлення «Голосу Америки», «Радіо Свободи», «Вільної Європи», «Бі Бі Сі», «Німецької хвилі», друк і поширення самвидаву, підтримка дисидентів, політичний тиск, дипломатичні демарші тощо. Проте СРСР розпався через економічні негаразди, а не через революцію вихованих комунікативними впливами громадян. Ціни на нафту впали, а ціни на пшеницю зросли. За таких умов радянська модель продажу нафти та закупівлі пшениці перестала працювати. Радянський Союз був змушений просити кредити від Заходу. Тому, на тлі макроекономічних викликів, роль комунікацій у падінні радянської системи була незначною.

Опозиція у країнах колишнього соцтабору видавала й поширювала літературу і політичні документи, фотокопії, показуючи переконливу альтернативу комуністичним режимам. Для громадян цих країн політичне і економічне банкрутство уряду стало очевидним. Відбулося руйнування балансу між державою і громадянським суспільством, яке призвело до мирного падіння комуністичного контролю, пише К. Ширкі. Таким чином перемогло громадянське суспільство. Комунікаційні інструменти не спричинили колапс урядів під час «холодної війни», але допомогли людям забрати владу в держави, коли вона ослабла.

Автор переконаний, що публічна сфера базується на свободі Інтернету, і що жодні політичні зміни не можливі без прийняття ідей громадянським суспільством. Це відбувається найчастіше через невдоволення станом економіки та поганим управлінням, ніж через появу абстрактних політичних ідеалів.

Диктаторська дилема

К. Ширкі звертає увагу читачів на особливість соціальних медіа як інструменту для координації груп. Однією з основних форм координації для політичних рухів є те, що військові називають «спільною поінформованістю» – здатність кожного з членів групи не тільки зрозуміти поточну ситуацію, але також розуміти, чим займаються

*“спільна
поінформованість”*

інші. Соціальні медіа розширюють загальну поінформованість, поширюючи повідомлення через соціальні мережі.

З-поміж аргументів на підтвердження цієї тези автор наводить у приклад китайські антикорупційні протести, які спалахнули після руйнівного землетрусу в Сичуані у травні 2008 року.

До землетрусу корупція в будівельній галузі країни була секретом полішинеля. Батьки, які втратили своїх дітей під завалами шкіл, після руйнування почали обмінюватися документами та об'єднали свої протести через соціальні медіа. Наслідки корупції в уряді стали очевидними для всіх.

Умова загальної обізнаності створює феномен, який зазвичай називають «диктаторською дилемою», або за словами К. Ширкі, «консервативною дилемою». Цю дилему створюють нові медіа, що розширюють доступ громадськості до виступів або зібрань. З поширенням таких засобів держава втрачає право на монополію публічних виступів і змушена відповідати за розбіжності між її поглядами на події та поглядами громадськості. Але якщо уряд захоче закрити доступ до Інтернету або заборонити мобільні телефони, це може призвести до радикалізації громадян або підірвати економіку, як зазначає в статті К. Ширкі.

Скепсис щодо соціальних медіа

Прагнучи ініціювати наукову полеміку щодо проблеми, Клей Ширкі висуває два заперечення ідеї про те, що соціальні медіа впливають на національну політику. По-перше, ці інструменти самі по собі неефективні, а по-друге, вони несуть стільки ж шкоди для демократизації, скільки й користі, тому що репресивні уряди вчаться використовувати їх для придушення інакомислення.

Держава не втратила своєї реакційної сили, тому не кожен політичний рух, який буде використовувати соціальні медіа, досягне успіху. К. Ширкі апелює до тверджень вчених Ребекки МакКіннон з New America Foundation та Євгена Морозова з Інституту відкритого суспільства, які вважають, що використання соціальних ме-

*ДИЛЕМУ
СТВОРЮЮТЬ
НОВІ МЕДІА,
ЩО РОЗШИРЮЮТЬ
ДОСТУП
ГРОМАДСЬКОСТІ
ДО ВИСТУПІВ
АБО ЗІБРАНЬ*

*ВИКОРИСТАННЯ
ІНСТРУМЕНТІВ
(ОСОБЛИВО
МОБІЛЬНИХ
ТЕЛЕФОНІВ) ДЛЯ
КООРДИНАЦІЇ ТА
ДОКУМЕНТУВАННЯ
РЕАЛЬНИХ ПОДІЙ
НАСТІЛЬКИ
ПОШИРЕНЕ, ЩО
ВОНИ, ЙМОВІРНО,
БУДУТЬ ЧАСТИНОЮ
ВСІХ МАЙБУТНІХ
ПОЛІТИЧНИХ РУХІВ*

*НЕ КОЖЕН
ПОЛІТИЧНИЙ РУХ,
ЩО ВИКОРИСТОВУЄ
СОЦІАЛЬНІ МЕДІА,
БУДЕ УСПІШНИМ*

*НАЙВИЩИМ
ПРІОРИТЕТОМ МАЄ
БУТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СВОБОДИ
ОСОБИСТОЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ
НАСЕЛЕННЯ*

діа може зіграти на руку авторитарним режимам так само як і навпаки – ослабити їх.

Уряди таких держав все частіше намагаються закрити соціальні мережі, щоб зашкодити дисидентам координувати свої дії в режимі реального часу. «Ця стратегія також активізує консервативну дилему, створюючи короткострокові ризики оповіщення населення в цілому про політичний конфлікт», – пише вчений. На підтвердження цієї тези він наводить приклад відключення Google Earth урядом Бахрейну, щоб завадити поширенню публікації карти про присвоєння королівською сім'єю державних земель. Проте такі дії уряду призвели до протилежного результату – про ситуацію дізналось набагато більше людей, ніж на самому початку.

Вчений прогнозує, що використання соціальних медіа для координації та документування реальних подій настільки поширене, що вони, ймовірно, будуть частиною всіх майбутніх політичних рухів.

Футурологічний прогноз

На думку К. Ширкі, для просування Інтернет-свободи як інструмента державного управління необхідно забезпечити не тільки доступ до інформації, але, насамперед, – свободу особистої й соціальної комунікації громадян, можливість публічних виступів. Адже, за його словами, «сильне громадянське суспільство – суспільство, де громадяни мають свободу зібрань – а не доступ до Google або YouTube змушує уряди служити своїм громадянам».

Важливим кроком вважає автор і формування політики взаємодії з приватними компаніями, що підтримують мережеву публічну сферу. «Малоймовірно, щоб без правової основи виступів і акцій у реальному світі, моральних переконань буде достатньо, щоб схилити комерційні структури підтримати свободу слова і зібрань», – пише вчений.

К. Ширкі зазначає, що активісти різних режимів, як демократичних, так і авторитарних, використовуватимуть соціальні медіа для досягнення змін у своїх державах. І можливості впливу або керування цим процесом обмежені. Для досяг-

нення довгострокових переваг від соціальних медіа необхідно переключитись від інструментального до середовищного підходу, хоча це й може призвести до розчарування у короткостроковій перспективі.

КОМУНІКАТИВНА ПРАКТИКА

*Підготувала
Наталія Жугай*

ПРИКЛАДИ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Наталія ДНІПРЕНКО

Соціальні комунікації, що динамічно розвиваються в епоху інформаційного суспільства, перетворились на філософсько-теоретичне підґрунтя для розвитку нових комунікативних технологій. Свідченням цього є широкий спектр прикладів розробки і впровадження нових моделей, і не тільки технічних. В першу чергу йдеться про технологічні, методологічні, організаційні моделі розвинутих дискурсів, полілогів.

Як людство може використати технології, що виникають?

Ми наводитимемо позитивні приклади, що сприятимуть консолідації та порозумінню в міжособистісній взаємодії та суспільстві. Такі, що є інструментом у руках досвідчених технологів та можуть стати й вашим знаряддям. А якщо у вас є такі приклади, сподіваємось, ви нам напишете.

КОМУНІКАТИВНИЙ ЦЕНТР УРЯДУ – ШЛЯХ ДО ДЕМОКРАТІЇ

Справжнім проривом у розвитку взаємодії між владою та суспільством стало створення в Кабінеті Міністрів України Комунікативного центру. Раніше Кабінет Міністрів України вже запровадив роботу низки комунікативних проектів, наприклад, веб-сайтів «Громадянське суспільство і влада» та «Урядовий сайт для юних громадян», проте ці проекти були новими за змістом, а не за формою.

Комунікативний центр Уряду є новацією як за формою, так і за змістом роботи. Основна мета цього амбітного проекту – налагодити рівноправну суб'єкт-суб'єктну комунікацію на двох рівнях: у реальному просторі в спеціально обладнаному приміщенні Будинку Уряду за адресою Грушевського 12/2 та у віртуальному через Інтернет – спілкування он-лайн через телемости, Скайп та інші технології взаємодії.

У владно-суспільному вимірі Комунікативний центр є технологією е-демократії і покликаний наблизити комунікативні українські

**Комунікативний центр
в Кабінеті Міністрів України.
Київ, Грушевського 12/2**

стандарти роботи органів влади до світових. В основу Комунікативного центру закладено нові базові принципи: 1) рівність усіх учасників дискурсу, де, на відміну від попередньої вертикальної моделі організації обміну інформацією між владою та народом, запроваджується горизонтальний діалог сторін; 2) прямий, тобто без посередництва преси; 3) відкритий, коли доступ до нього мають усі бажаючі; 4) он-лайн – у режимі реального часу. Реалізація двох останніх принципів стала можливою завдяки новим технологіям, Інтернету. Цей перехід до комунікацій майбутнього тільки починає формуватися, до прямого діалогу без посередників та кордонів переходить світ і також наша країна, змінюється суспільство і також технології взаємодії між владою і суспільством.

З першого погляду відразу всю глибину змін важко помітити. Технічно обладнане приміщення дуже схоже або на маленький прес-центр, або на професійну студію. Але у прес-центрах закладено модель вертикальних стосунків. Там сама мізансцена вибудувана таким чином, що хтось знаходиться вище, а хтось нижче, одні мають право говорити, і для цього створено всі умови, а хтось має тільки слухати та ще й записувати, щоб передати іншим. Роль преси тільки задавати питання, а не говорити, хоча часто й це не вдається. Розглянемо, в першу чергу, технічні умови, що створені в прес-центрі і які відтворюють технологічні умови для діалогу: подіум, на якому розташовано стіл, місце, обладнане мікрофоном (мікрофонами), обов'язково освітлюється, щоб усю увагу присутніх у приміщенні спрямувати на головну особу. Технологія прес-конференції добре відпрацьована за багато років, там заздалегідь розписані всі ролі і функції: головна особа ділиться своїми думками або озвучує офіційні позиції; модератор дискусії, прес-секретар організовує інформаційні потоки, слідкує за дотриманням правил, регламенту, тематики, етики тощо; журналісти фіксують сказане, задають питання та обов'язково точно та з максимальною якістю передають те, що почули.

Комунікативний центр – технологія принципово комунікативна. Технічно простір у центрі організовано за іншими правилами: відсутні пріоритети у спрямуванні уваги глядача на

Комунікативний центр уряду Швеції

VIP-персону, тобто всі рівні, немає модератора дискусії, немає головного та другорядного, всі учасники діалогу однаково освітлені, мають мікрофони й однаково потрапляють до об'єктивів камер, розташованих навколо, та ще й самі (без оператора) можуть знімати того, хто говорить. Технічно всі мають право брати участь у полілозі. Це вже не дві сторони, як у діалозі, а може бути три й більше.

Інша проблема технологічна та методологічна. Тут виникає питання культури та навичок проведення дискусій. Виникає потреба у фахівцях-новаторах, які були б здатні розробити та впровадити нові формати. Засвоїти старі форми пресконференції нескладно, а от щоб запропонувати нову режисуру дискурсу, то тут треба проявити творчість, знати та розуміти природу комунікації. І для цього потрібний час, бажання та воля. Складність у вирішенні цього завдання полягає в тому, що Комунікативний центр у Кабінеті Міністрів не має аналогів. В інших країнах, де довелося вчитися та брати приклади з роботи подібних центрів, а це Швеція та Великобританія, подібні центри відрізняються від нашого.

В них не розроблено нових форматів, про які тут ідеться. Вони виконують нові функції, іноді набагато ширші, ніж організація безпосереднього діалогу. У тих центрах ми не побачили прикладів подібної он-лайн комунікації. Проте завдання від того стає ще відповідальнішим та амбітнішим. Може, й ми зможемо незабаром продемонструвати світу свою сучасність та демократичність.

Відтак, Комунікативний центр Уряду може стати тим базовим майданчиком формування професійного експертного полілогу, в якому й мають народжуватись найраціональніші моделі чи альтернативи політики, щодо яких експерти досягнуть консенсусу або взаємної згоди.

Саме тому не менш важливо залучати до дискусії в рамках новоутвореного Комунікативного центру представників громадськості або так званих «груп політики», які також здатні внести раціональне зерно в експертний дискурс.

Таким чином, проект Комунікативного центру в разі ефективного використання в окреслених напрямках може перетворитися на важливий інструмент забезпечення стабільної комунікації між владою та організованим громадянським суспільством.

Потреба в такій комунікації є на часі і, безумовно, нестиме переваги як суспільству, що навчиться артикулювати та визначати свої інтереси, так і владі, яка матиме більш-менш цілісне уявлення про ці інтереси і на підставі них із залученням експертного знання вироблятиме ефективну державну політику.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПОЛІЛОГ РОЗПОЧАТО

Ви думаєте, що збірка «Комунікація» – це просто видання про комунікацію?

Ні. Тобто, це, звичайно, збірка з науковим викладом ідей про комунікацію представників різних галузей і сфер знань, але головною в цьому проекті є саме комунікативна складова, яка практично засвідчує готовність багатьох українських науковців, практиків, державних службовців та інших іти на міждисциплінарний полілог.

Це можливість теоретиків і практиків з різних сфер діяльності сідати поруч і шукати відповіді на непрості методичні питання – як будувати міждисциплінарну дискусію, як впровадити в українську соціальну інфраструктуру комунікативну культуру, нові демократичні стандарти комунікації, як зробити так, щоб світова комунікативна хвиля, що охопила всю маленьку земну кулю, сприяла зростанню добробуту громадян у нашій державі, а не навпаки.

Можливість такої дискусії засвідчила проведена презентація першого числа цього видання в Клубі Кабінету Міністрів України за адресою Київ, вул. Інститутська 7, де й знаходиться редакція збірки.

Головне в організації такого полілогу – створити рівні умови для висловлювання думок представниками різних сфер, вміння кожного бути

зрозумілим та всім почути кожного в цій палітрі різних позицій та поглядів.

Відкрив презентацію шеф-редактор видання «Комунікація» Анатолій Толстоухов, який розпочав міждисциплінарну дискусію про розвиток комунікацій в Україні. У заході взяли участь представники виконавчої влади Тимофій Мотренко – начальник Головного управління справами України¹ та Юрій Плаксюк – Голова Держкомтелерадіо. Наукову комунікативну еліту представляли Володимир Різун – Голова експертної ради ВАКУ з соціальних комунікацій, директор Інституту журна-

лістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Олексій Безгін – ректор Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, Володимир Горпенко – ректор ПВНЗ Інституту екранних мистецтв ім. І. Миколайчука, Володимир Бех – перший проректор НПУ ім. М. П. Драгоманова, Георгій Почепцов – член редакційної колегії збірки «Комунікація», Наталія Дніпренко – головний редактор збірки «Комунікація», Анатолій Конверський – декан філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Володимир Широков – директор Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, Сергій Тримбач – Голова спілки кінематографістів України, багато інших відомих науковців та практиків, а також Елеонора Валентайн – Директор Програми сприяння парламенту ІІ, що є партнером проекту.

Міждисциплінарний полілог, розпочатий за проектом співпраці Секретаріату Кабінету Міністрів України та Програми сприяння пар-

1 Начальник Головного управління державної служби України у 2003–2011 роках

ламенту II, має закласти нові традиції спільного пошуку відповідей науковцями та практиками, в першу чергу державними службовцями, на складні питання впровадження комунікативної політики, формування культури соціальних комунікацій, запровадження високих комунікативних стандартів у роботі органів влади.

СПРОБА ПОЛІЛОГУ В ХАРКОВІ

Поява елемента комунікації в науковій думці завдячує європейській філософії. Так, наприклад, під час своїх знаменитих діалогів з опонентами Сократ уважно їх вислуховував, задавав питання, а потім переконував у неправильності їхніх поглядів. Відхід від суб'єктивного догматизму і перехід до діалогічності – сприймання доказів опонента та готовності змінити свої погляди, якщо погляд вашого співрозмовника буде аргументованішим, – це саме ті ознаки, що виділили європейський стиль думки серед усіх інших.

Ці деліберативні традиції зберігаються і в сучасній Європі, де інтелектуали створюють свої осередки спілкування, щоб допомогти один одному розширити погляди і духовно збагатитися. Прикладом цього можуть слугувати так звані «філософські кафе», яких протягом останніх років відкривається все більше і більше в європейських містах і університетських кампусах. На власному досвіді в цьому переконалася доктор філософських наук, професор Лідія Стародубцева, відвідавши одну з таких «філософських кав'ярень» в невеличкому голландському місті Наймегені під час стажування в університеті Редбауд (Radboud University Nijmegen).

Захід був поєднанням наукової конференції, філософського симпозиуму, своєрідного інтелектуального флешмобу та просто дружніх посиденьок у кафе. Спланованою в заході була лише перша частина – ефектні виступи запрошених професорів, що висловлювали протилежні позиції на провокативну тему

(для даного заходу було обрано питання «Бог – мертвий?»). Назва й тези зустрічі було розповсюджено за місяць, тому головні учасники події (амстердамські, наймегенські та лейденські професори) мали змогу вчасно підготуватися: їхні доповіді були детально продуманими, блискуче аргументованими та супроводжувалися яскравими мультимедійними презентаціями. Але це було тільки інтродукцією до дії. Далі почались дебати, в яких взяли участь доповідачі та слухачі. Метою цього «інтелектуального перформансу» був саме процес, а не результат, полілог, у якому присутніх цікавили витонченість і краса самих аргументів. Не було ані переможців, ані переможених. Після дебатів ще декілька годин тривали активні обговорення особливо цікавих питань

у невеликих колах за різними столиками в кафе і закінчився захід з настанням ранку. Характерно, що в голландській «філософській кав'ярні» студенти, професори і просто ті, хто цікавився темою розмови, спілкувалися на одному рівні. Для них нібито не існувало рангів, статусів, вчених ступенів і авторитетів.

Атмосфера такого заходу справляла зачаровуюче враження. Не дивно, що це підштовхнуло на ідею створення аналогічних форм неформальної комунікації в українському інтелектуальному просторі. Такий проект і справді з'явився. За ініціативою професора Лідії Стародубцевої в Харкові було створено «альтернативний дискусійний інтелектуальний топос», що отримав назву «Унвакуум» («Unvacuum»). Зняття вікових і статусних меж було принциповим моментом проекту: організаторами на рівних правах були й студенти – філософ Євген Гальона і культуролог Костянтин Зоркін. У заходах «Унвакууму» взяли участь студенти, аспіранти та професори таких ВНЗ як Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківська державна академія культури та ін. Втім, зустрічі збирали гостей з інших країн, міст, університетів (найбільш зацікавленими і частими відвідувачами були студенти НаУКМА). У період з осені 2007 по зиму 2008 року в межах проекту «Унвакуум» було проведе-

но чотири тематичні дискусії: «Один на один з самотністю», «Що таке філософія?», «Осілість і мандрівництво», «По той бік свободи». Кожна зустріч була не тільки і не стільки академічною бесідою: у програмі були також і жива музика, фото-експозиції та презентації авангардного живопису, перформанси, вистави і, зрозуміло, символічна чашечка кави – атрибут доброзичливої розмови. Такі «голландські» заходи були досить новим явищем в українському інтелектуальному «топосі». Але якщо рослину пересадити в інші краї, то чи може вона прижитися в нових умовах? Заходи «Унвакууму» показали, що в українській культурі комунікацій ще є достатньо проблем, і західний характер полеміки в нас набуває дещо інших обертів. При тому, що на малій сцені Дому Акторів, де проводились дискусії «Унвакууму», були створені всі умови, щоб учасники обговорень почували себе рівними, цього не відбулось. Та й на спокійні філософські диспути ці дискусії були аж ніяк не схожі. На обговореннях постійно формувались якісь опозиції: «інтелектуалів» і «анти-інтелектуалів», «фізиків» і «ліриків», професорів і студентів, між якими йшов не діалог, а нескінченний поєдинок. Замість зважених висуканих аргументів – взаємний тиск і «ристання амбіцій». Хотілося красивого фехтування філософськими максимами, а вийшла агресивна боротьба за самоствердження.

Через такі невтішні тенденції головні організатори проекту прийняли рішення припинити діяльність. Утім, це лише підтверджує правило першого млинця. Загалом кількість інтелектуалів нового покоління, які тяжіють до обміну думками, лише зростає, і тому попит на такі заходи, ймовірно, буде зростати. А пропозиція не змусить себе чекати, тому можна сподіватись, що найближчим часом в Україні набере сил низка проектів подібного спрямування.

ПРОЕКТ «SLEEPING BEAUTIES»

Де місце людини в соціумі, в державі, в місті, в сім'ї, в собі самому? Квартира, будинок, робота, місце для проведення дозвілля або будь-яке інше місце, де людина може перебувати за власним бажанням або всупереч йому?

Французький фотограф Венсан Біто показує нам аеропорт – місце між небом і землею. Величезне приміщення – і маленька людина, яка вносить крихту хаосу, невпорядкованості, нестабільності в чіткий механізм. Саме в нічний час, коли аеропорт не заповнений життям, звуками, людьми, він перетворюється на склад, у якому знаходиться декілька людей, які не змогли знайти захисту деінде. Щоночі місце, призначене для того, щоб зустрічати тисячі відвідувачів, стає повною своєю протилежністю, тим, чим його ніхто й уявити не міг.

Фотограф показує нам звичайні речі, але з іншої сторони. Ми ніколи не замислюємося над тим, що відбувається після того, як ми залишаємо аеропорт - були, а вже немає. Поряд із автоматизованим складом проявляються повсякденні людські бажання забезпечити комфорт: покласти під голову куртку, зняти взуття. І це все у стані невизначеності, у стані очікування, коли чекати на годину-дві, а може й вічність.

Світло відіграє принципову роль у цьому проекті. Клінічне, сліпуче, гнітюче для одних і заспокійливе для інших, воно не залишає місця для таємниць, і змушує відвідувача зіткнутися з порожнечою.

Проект «Sleeping Beauties» (Спляча краса) французького фотографа Венсана Біто було представлено в рамках міжнародного фестивалю KievFotoCom.

ОСОБЛИВИЙ
ПОГЛЯД

* Ключові слова номера